

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Eesti kirjanduse õppetool

Kevin Loigu

POISIPÕLVE KUJUTAMINE EESTI PROOSAS
O. LUTSU, J. PARIJÕE, I. SOOPANI, O. RUITLASE JA
J. ASHILEVI TEOSTE NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja Andrus Org

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Poistekirjandus ja poisipõlve kujutamine	5
1.1. Mõistetest	5
1.2. Vaatenurgast	7
1.3. Poisipõlve kujutamisest eesti proosakirjanduses	8
2. Teoste analüüs	13
2.1. Psühholoogiline poisipõlv	13
2.1.1. Oskar Lutsu „Kevade“	13
2.1.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“	15
2.1.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“	17
2.1.4. Olavi Ruitlase „Vee peal“	19
2.1.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“	21
2.2. Sotsiaalne poisipõlv	24
2.2.1. Oskar Lutsu „Kevade“	24
2.2.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“	26
2.2.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“	29
2.2.4. Olavi Ruitlase „Vee peal“	31
2.2.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“	34
2.3. Eetiline poisipõlv	37
2.3.1. Oskar Lutsu „Kevade“	37
2.3.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“	38
2.3.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“	39
2.3.4. Olavi Ruitlase „Vee peal“	40
2.3.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“	41
Kokkuvõte	44
Kirjandus	49
Summary	51

Sissejuhatus

Bakalaureusetöös keskendutakse poisipõlve kujundi ja poisiea kuvandi analüüsile viie eesti proosateose näitel. Töö põhieesmärk on uurida, kuidas on aja jooksul muutunud ettekujutused ja arusaamad poisist, poisiks olemisest ning poisslapsena elamisest, ja ühtlasi vaadata, milliseid kuvandeid ja narratiive on kirjanikud poisipõlve kohta loonud, milliseid poistekaraktereid kujutanud ning milliseid poiste eluringi puudutavaid teemasid käsitletud, näitamaks selle eluetapi tähtsust täiskasvanud meheks sirgumisel. Sellist uurimust pole autori teada varem eesti kirjanduse näitel läbi viidud.

Primaarallikateks on viie eesti autori proosateosed, mille ilmumisaeg jääb ligikaudu saja aasta sisse: nendeks on Oskar Lutsu „Kevade“ (1912–1913), Jüri Parijõe „Teraspoiss“ (1937), Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“ (2008), Olavi Ruitlase „Vee peal“ (2015) ning Jim Ashilevi „Kehade mets“ (2015). Teoseid ühendab asjaolu, et peategelased on kõik keskmises koolieas poisid, s.o 10–15-aastased (Viru jt 1987). Taoline allikate valik on tingitud eeldusest, et muutuvad ajad leiavad kajastust ka ilukirjanduses, ning soovist leida vastused mitmetele küsimustele: kuidas on erinevad autorid eri aegadel poisiks olemist kujutanud, millisena näidatakse jutukirjanduses poisi identiteeti ning kuidas on see teoseti ja ajastuti muutunud, mida autor poisipõlve kujutades mäletab?

Peamine uurimismeetod on komparativistlik tekstianalüüs, mis keskendub poisipõlve kujutamise seotud erinevuste ja sarnasuste leidmisele ning tekstide dominantsete (kas narratiivsete, poeetiliste või temaatiliste) tunnusjoonte vaatlusele. Teksti süviti analüüsides ja tsitaatidega illustreerides juhindun Valerie Sandersi tabavast mõttest: „Lapsepõlve kujutused rõhutavad nii aja tajutavat paigalolekut kui isiksuse esilekerkimist, kes püüdleb eneseteostuse ja tunnustuse poole.“ (Sanders 2001: 203)

Poisiiga on see periood elust, mil saab veel elada muretult, kuid meheks sirgumine pole enam kaugel. See on vaheetapp, inimese kui isiksuse väljakujunemise faas, kuid suuresti on see asjaosaliste jaoks veel aeg, mil tehakse ulakusi, visatakse vimkasid ja võetakse paljutki naljana. Uurimuses toetatakse küll suuresti „Lastekirjanduse sõnastikule“, kuid töö ei proovi läbi viia laste- või poistekirjanduse uurimust, vaid vaadelda poisi kujundit kirjanduses kui arhetüüpi ning avada üleminekuaega inimese elus – selle fenomeni – läbi ilukirjanduse perspektiivi.

Kuigi üks töö märksõnu on „poisipõlv“, oleks ennatlik määratleda põhiallikad laste-, või kitsamalt poistekirjanduse žanrisse kuuluvaks. Kõik valitud teosed vastavad üldjoontes poisteraamatu kriteeriumitele, ent siiski on viie raamatu hulgas ainult kaks sellist („Teraspoiss“ ja „Kõik poisid ei saa suureks“), mida sobib nimetada lastekirjanduseks, seda põhjusel, et nende autorid on enamasti tuntud kui lastekirjanikud. „Kevade“, „Vee peal“ ja „Kehade mets“ loovad küll poistenarratiivi ja sobiksid seetõttu ka poistelektüüriks, ent pigem on need jutud suunatud täiskasvanutele, erandiks „Kevade“, mis oma kultusstaatuses on üks populaarseim eesti kirjandusteos üldse.

Bakalaureusetöö koosneb kahest osast. Esimeses osas avan töös kasutatavad mõisted, nagu poiss, lapsepõlv ning identiteet. Samuti selgitan parameetreid, mille järgi valitud teoseid on analüüsitud. Lisaks annan lühikese ülevaate varasemast poisipõlve kujutamisest ja mõtestamisest eesti (laste)kirjanduses. Töö teine osa jaotub omakorda kolmeks peatükiks, milles analüüsin poisipõlve kujutamist psühholoogilisest, sotsiaalsest ja eetilisest vaatepunktist. Nendes kolmes peatükis võtangi viis primaarallikat eraldi vaatluse alla, uurin teoste peategelasi ning poiste elu kujutamist valitud ilukirjanduslikes tekstides.

1. Poistekirjandus ja poisipõlve kujutamine

1.1. Mõistetest

„Lastekirjanduse sõnastikust“ võib lugeda, et „Eesti Entsüklopeedia (1936) määratleb last inimesena „sünnist kuni suguvalmimisaja alguseni, s.o. 14. a. lõpuni, Põhjamaail ja ka Eestis 16. a-ni“, Eesti Entsüklopeedia (1990) sünnist kuni murdeea alguseni (11.–16. eluaastani)“ (LKS 2006: 99). TEA entsüklopeedia (2015) järgi on **laps** „inimene sündimisest täisealiseks saamiseni. ÜRO lapse õiguste konventsiooni ja Eesti seaduste järgi peetakse 18-aastast ja sellest vanemat inimest täisealiseks“ (12. köide, 213). Tundub, et noore inimese lapseks pidamise vanusepiir on aastatega läinud kõrgemaks: esimese Eesti ajal umbes 14. eluaastani, ent 21. sajandil 18. eluaastani. „Uuemad lapsepsühholoogia käsiraamatud piiritlevad lapsega 10.–12. eluaastaga, kusjuures lapse küpsemist nähakse selle mitme aspekti (füüsiline, intellektuaalne, sotsiaalne, emotsionaalne) tõttu üheselt piiritlematuna“ (LKS 2006: 99). Käesolevas töös analüüsitaksegi mainitud vanusesse jäävaid peategelastest poisse sarnaste parameetrite alusel, mida selgitan lähemalt järgmistel lehekülgedel.

Poiss on sõnaraamatu järgi „meessoost laps“, ent sõnal on palju varjundeid, see võib tähendada noormeest, kavaleri, meest, abilist, sulast, noortöölist, seda võidakse kasutada kirjeldamiseks loomapoega (nt *rebasepoiss*) või nähtust (*pakasepoiss*), liitsõna järelosana võib „poiss“ iseloomustada kogenematust, noorust (*kokapoiss*). Seega võib sõnal „poiss“ olla nii positiivseid kui negatiivseid konnotatsioone. On tavaline, et eeskujulikku poissi tunnustatakse ning öeldakse *Tubli poiss!*, ent üleannetut laidetakse, temaga riieldakse ning antakse nimeks *paha poiss*. Siit tekivad ka stereotüübid: poiste puhul võib rühmitamine toimuda hea-halb, tark-rumal, tubli-laisk alusel, ei toimu taolist jaotust nagu tüdrukutel, mis tihti arvestab heasüdamlikkust, välimust, abivalmidust, tasakaalukust ja empaatiavõimet.

Lapsepõlv on „1) ajavahemik, mil ollakse laps; 2) inimese seisund enne täiskasvanuks tunnistamist; 3) materiaaletest, sotsiaalsetest ja kultuurilistest teguritest lähtuv sotsiaalne konstruktsioon, laste eluruum (tal, sõjaaeg jne)“ (LKS 2006: 100). Eelnevat silmas pidades võib väita, et **poisipõlv** on psühholoogilistest, sotsiaalsetest ning eetilistest teguritest lähtuv poisi elukeskkond. Tihti, kui räägitakse **poisieast**, on see miski, mis läbi elatakse või millest välja tullaakse – eluetapp, mida enamasti meenutatakse hea sõnaga. See on otsingute aeg, mil poisist kujuneb (noor)mees ning vormub tema identiteet.

„Eesti keele seletav sõnaraamat“ kirjutab, et **identiteet** on „teadmine endast sotsiaalseis olukordades ja suhetes; eneseteadvus“. TEA entsüklopeedia (2012) annab identiteedi definitsiooniks: „enesemääratlus, inimese arusaam enda omadustest, suhetest ja rollidest, mis teevad temast selle, kes ta on, ning eristavad teda teistest. Sotsiaalseks identiteediks nimetatakse inimese minapildi osa, mis määratleb tema kuulumise või mittekuulumise mingisse inimrühma või ühendusse (nt sooline, rahvuslik, perekondlik, ametipõhine ja subkultuurne identiteet)“ (8. köide, 343). Bakalaureusetöös vaadeldakse poiste identiteeti kui abstraktsiooni – kujunemisjärgus personaalsust, mis võib küll kiiresti vormuda, ent sama kiiresti ka muutuda.

„Lastekirjanduse sõnastiku“ järgi on **poisteraamat** teos, „mille peategelane on poiss või poistekamp ning põhiline sisu poiste elu ja tegevuse kujutamine. Sageli nimetatakse poisteraamatuks ka teost, mis raamatuturu reguleerijate arvates võiks sobida poiste lugemislauale“ (LKS 2006: 145). Eesti poisteraamatu kangelased on ambivalentsed: lisaks vaprusse, enesekindlusele ja aktiivsusele on poisid kaastundlikud, astuvad välja nõrgemate kaitseks, tegelevad kaunite kunstidega. Säärased ideaalsed isiksused on näiteks tasuja Jaanus, teraspoiss Jaan Kattai, „Vutimeeste“ peategelane Värdis, Holger Puki tegelaskujud, Salu Juhan, Agu Sihvka jpt (Tarrend 2006b: 16). Poisteraamatu žanrimääratlus pole lihtsamate killast: „Tegelikult ongi nii, et kui tüdrukuteraamatut annab hästi defineerida nii teema, tegelaskonna, süžee kui ka adressaadi järgi /---/, siis on poisteraamatu iseloomustamine tunduvalt keerulisem“ (*ibid*: 15). Samuti on raske kindlat piiri tõmmata **lastekirjanduse** ja **noortekirjanduse** vahel, lisaks on vanema põlvkonna uurijad eelistanud pika traditsiooniga „noorsookirjandust“, noorem põlvkond aga püüab juurutada terminit „noortekirjandus“ (Ojala 2005: 123).

1.2. Vaatenurgast

Jüri Parijõgi on tabavalt kirjutanud: „[M]urdeea nooruki põhilisteks tunnusteks [on] eriline rahutus ning trots, mis on tingitud omaenese ja täiskasvanute võimete võrdlemisest ning vastamisiseadmisest. /---/ See on aeg, mil isa, ema ja kasvatajad nooruki silmis autoriteedi kaotavad; sageli muutub ka suhe senistesse sõpradesse ja kaasinimestese (*sic*) üldse, otsitakse üksindust ja tuntakse ennast kõigist mahajäetuna või esinetakse jõhkralt ja väljakutsuvalt. See on aeg, mil senised autoriteedid on purunenud, kuid uusi veel pole leitud, ehkki tarve nende järele on väga suur.“ (Parijõgi 1939: 21) Parijõe sõnad pole kehtivust kaotanud ka ligi 80 aastat hiljem. Analüüsida poisi kujutamist kolmest vaatenurgast tundus sobivat, et saada põhjalik ülevaade erinevatest psühholoogilistest, sotsiaalsetest ning eetilistest külgedest, mis poiste identiteete kujundavad.

Psühholoogiline vaatenurk on eelkõige poisipõlve sisevaade: siin avalduvad poiste iseloomuomadused, nende mõtted ja tunded, rõõmud ja hirmud. Tähelepanu on sisekõne vaatlusel – kuidas poiss näeb ennast ja teisi, milline on tema maailmapilt? Psühholoogiline vaatenurk proovib vastata küsimustele: mida poisid igatsevad ja ihalevad, mille suhtes on tundlikud ja tähelepanelikud, mis on poiste maailmas kodune ja oma, mis aga võõras ja laenuline? Taoline perspektiiv proovib avada poiste suhtumist erinevatesse elu aspektidesse (nagu kodu, kool, suhted, mängud jms) ning selgitada, kust või kellelt saavad poisid mõjutusi, kes on nende eeskujud.

Sotsiaalne vaatenurk analüüsib suhteid ning sündmusi, arvestades nende toimumise aega ja kohta. Võib lihtsustavalt väita, et tegemist on (peategelasest lähtuvalt) välismaailma kirjeldusega. Huviorbiidis on suhtlus teiste poiste, laste ja täiskasvanutega. Kes on peategelase sõbrad, kes vaenlased? Mis põhjustel omavahel suheldakse, milliseid motive võib käitumise taga näha? Milline on poiste ja nende perede argitoimetuste ring? Millised on poiste mängud ja tööd? Kui palju on nende mängudes ja töödes täiskasvanulikkust või vanainimeselikkust? Milline on hariduse roll poiste elus ja tollases ühiskonnas? Kuidas saab iseloomustada kodu ja kooli vahekorda? Millises varalises ja sotsiaalses keskkonnas poisid elavad? Millistel pöördelistel ajahetkedel, millise võimu all? Mis on ajastule iseäralikku nii poiste elus kui üldisemas plaanis? Kui teoses on

muuhulgas kajastatud ka peategelase ühiskondliku positsiooni, perekonna varanduslikku seisu või rolli ühiskonnas, siis sotsiaalne vaatenurk proovib sellestki ülevaate anda.

Eetiline vaatenurk proovib selgust luua tegelaste moraalsuses. Millised on poiste koerused, eksimused ja väärted? Kas poiste teod on head? Kui ei, siis millised on vääritikäitumise tagamaad? Milliseid väärtusi poisid, nende pered ja sõbrad hindavad? Kui palju esineb teostes ebaõiglust ja ülekohtu? Millised on õpetused ja keelud, kas halb saab karistatud? Millised on teose väärtuskasvatustahud? Kas esineb militaarseid hoiakuid, kristlikke põhimõtteid, vägivaldseid seiku? Kas peategelast on proovitud kirjeldada eeskujuna? Milliseid moraalsed otsuseid tuleb poistel teostes teha?

1.3. Poisipõlve kujutamisest eesti proosakirjanduses

„Lapsepõlv on unenägu, mis juhtub meiega päriselt.“

(Ashilevi 2015: 66)

Kuigi siinne bakalaureusetöö proovib poisipõlvele läheneda teosekeskselt, pean vajalikuks lühidalt kirjutada ka autoritest, kes on eesti proosakirjanduses poisipõlve mõtestanud, ja sellest, millised poisipõlvepilte on varasemalt eesti kirjanduses kujutatud.

Esimesed poisilood võisid siinmail küll ilmuda juba 18. sajandil, näiteks F. G. Arveliuse kogumikus „Üks kaunis Jutto- ja Õppetusse-Ramat“ (1782) – mida peetakse üldse esimeseks eestikeelseks lastele mõeldud juturaamatuks (LKS 2006: 37) –, ent muinasjutte, didaktilisi usu- ja moraaliõpetusi, robinsonaade, aabitsajutte või erinevaid tõlkemugandusi ei saa lugeda iseseisvateks kunstiväärtuslikeks poisipõlvenarratiivideks. Emakeelne ilukirjanduslik poistekirjandus sai hoo sisse 19. sajandi lõpus, mil ilmus toona kõigest 17-aastase E. Bornhöhe „Tasuja“ (1880). Teos on märgilise tähtsusega, selle keskmes on noormees Jaanus, kelle võitlust iseenda õnne ja rahva vabaduse nimel 14. sajandil toimunud Jüriöö ülestõusu taustal kujutab noor autor läbinisti romantiliselt.

Võib üldistavalt väita, et kuni Eesti Vabariigi ajani oli laste- ja poistekirjanduse sõnum tihti õpetlik, vahel lausa pedagoogiline. Juhan Kunderi tähtsus lisaks eesti lastekirjanduse uurimise algatajana avaldub ka tema vaimukates, kuid endiselt õpetlike toonidega

juttudes, kus peategelasteks on noormehed (Jaaksoo 1997: 227). Jakob Pärna lastejuttude peamiseks väärtuseks on eesti elule ja tollasele ajajärgule esmakordselt väljenduvad nähtused: näiteks saab jutus „Tohter“ karjapoisist pilgetest hoolimata arst, kes pilkaja elu päästab (Krusten 1995: 58–59). P. A. Pitka (Ansomardi) lähtus lastejutte avaldades rahvaluulest, tema hoiak laste suhtes on suhteliselt moraalivaba (Järv 1989: 141–142). Sajandivahetusest teame ka Eduard Vilde jutustust „Minu esimesed „tribulised““ (1904). Jaan Lattiku „Meie noored“ (1907) märgib eesti poistekirjanduses uut suhtumist: autori lapsepõlvemälestustest välja kasvanud teos kujutab poisse suhtluses täiskasvanutega otsekoheste ning lihtsatena, murdekeele kasutamine annab vaimuka, ent ausa pildi 20. sajandi alguse maastest (Krusten 1995: 87; Järv 1989: 143–146). Lisaks on Lattiku loomingus näha kirjaniku vastuhakku traditsioonilisele täiskasvanu(liku) autoriteedi rõhutamisele (Müürsepp 2004: 9). Esimene mahukam koolielu kujutav teos eesti kirjanduses, Oskar Lutsu „Kevade“ (1912–1913), polnud algselt lastele mõeldud, kuid muutus siiski kiiresti populaarseks (Krusten 1995: 133). Tõnis Braks (onu Heini) kirjutas jutte („Sadamas“, „Koll“) Eesti Vabariigi algusaastatel, tema peategelaseks oli põhiliselt vaene maa- või linnapoiss, kes peab argielus hakkama saama (*ibid*: 101).

Üks ilmekaim vabariigiaegne poisteautor on Jüri Parijõgi (1892–1941), kelle „loometöö käivitajaks oli kadestamisväärset fenomenaalne lapsepõlvemälu, mis võimaldas tal adekvaatselt kujutada laste (eriti poiste) sisemaailma ja pedagoogina teha ainuõigeid otsuseid“ (Reidolv 2004: 44). Parijõgi on tänini hinnatud noorte hingeelu tundja ning nii, nagu Tammsaaret peame suurimaks prosaistiks ning Lutsu parimaks humoristik, võtame ammuilma samasuguse aksioomina ka seda, et Jüri Parijõgi oli meie suurim lastekirjanik (Kalda 1992: 1269). Parijõe jutukogusid „Tsemendivabrik“ (1926) ja „Jaksuküla poisid“ (1930) võibki pidada poisteraamatu algatajateks. Parijõe teoseid iseloomustab kirjaniku sotsiaalne närv ning töö, visaduse ja aususe väärtustena hindamine (Krusten 1995: 153).

Juhan Jaik (1899–1948) kujuneb sarnaselt Parijõega 1930ndatel selgemalt lastekirjanikuks. Jaigi rahvapärimsuslikud „Võrumaa jutud“ (1924) pole tingimata suunatud lastele, kuid tema Pombi-sari muutus väga populaarseks. Jaigil on ka rohkem distsiplineeritud kogusid, näiteks „Tolmukull“ (1939), „kus lopsaka fantaasiaga ühineb mõtteline kaalukus ning sügavam alltekst“ (Krusten 1995: 141). Vabariigiast tulevad

poisteraamatutena arvesse Richard Janno „Vutimehed“ (1935), Irma Truupõllu „Aadi esimene armastus“ (1937), K. A. Hindrey noorsoojutud ning Arnold Tuliku „Poiss maanteel“ (1939). Janno stiil sarnaneb Parijõe omaga: „Vutimeeste“ peategelane Värdis elab Tallinna agulis, teost on võrreldud ka „Päl-tänava poistega“ (*ibid*: 142). Truupõllu „Aadi“ on aga jutustus, mis vormivõttena koosneb maal sugulaste juures viibiva linnapoisi kirjadest. Iseäranis huvitav on eesti tollaste „tähtkirjanike“ A. H. Tammsaare („Meie rebane“, 1932) ja F. Tuglase („Väike Illimar“, 1937) panus tähelepanuväärsetesse poistelugudesse. Teise maailmasõja perioodist aga tasub mainida Enn Kippeli ajaloolist jutustust „Meelis“ (1941), mille nimega on Lembitu poeg.

ENSV-s saab kohustuslikuks sotsrealism, ühena esimestest kujutab Arnold Tulik jutustuses „Ja nad ei tule enam“ (1949) 12-aastast sõjalast Valdot, kes püüab haavatud kommunisti aidates oma vanemate mõrvaritele kätte maksta (Krusten 1995: 162). Värskena mõjus Villem Grossi „Ühe poisi suvi“ (1956), kus sõjas isa kaotanud Voldemar suve jooksul tunduvalt mehistub (*ibid*: 172). Eno Raua diloogia „Roostevaba mõök“ (1957) ning „Sõjakirves on välja kaevatud“ (1959) märgib taassündi seikluskirjanduses. Raua juttudes on nii õpetuslikkust kui ka parasjagu huumorit, oma teoste koguarvult on ta eesti poistekirjandusse kõige enam panustanud (*ibid*: 174, 193).

Järgmistest kümnenditest alates esindavad poisteraamatut Jaan Rannap, Holger Pukk, Heino Väli, Vladimir Beekman, aga ka Viivi Luik ning Heljo Mänd (*ibid*: 174). Rannapi satiirilisuus on juba selgelt esil teostes „Salu Juhan ja ta sõbrad“ (1964) ning „Agu Sihvka annab aru“ (1973), kus autor kajastab aktuaalseid koolielu probleeme (*ibid*: 196). Rannapi tegelased on teotahtelised poisid, kes paistavad silma eelkõige sellega, et neil kõik tegemised kiiva kisuvad (Tarrend 2006a: 47). Hiljem on Rannapi tähtsamaim teos poisikirjanduse kontekstis „Spordilood“ (1996).

Holger Puki esimesed teosed on küll täis nõukogudelikku ideoloogiat, ent alates 1960ndatest moodustavad krimijutud põhilise osa autori loomingust: Pukk oli üks vähesid, kes julges puudutada noorte kuritegevuse probleeme. Seetõttu on „Jüri“ (1961), „Rikas suvi“ (1978) ning „Mure“ (1975) eriti loetud just poiste seas (Krusten 1995: 208). Ka Heino Väli looming on lugejatele jälle jätnud, näiteks jutukogu „Kolumbuse maa Kolumbus“ (1963) või mereröövlijutud Silver Ükssilmast (*ibid*: 199–201). Teistsugust

lähenedist poistekirjandusele märgib Heljo Männi „Toomas Linnupoeg“ (1968), mille peategelane, kaheksanda klassi poiss, on omanäoline karakter, kelle naljakatest ebaõnnestumistest jutustus koosnebki (*ibid*: 191). Iko Marani „Kirjud lood“ (1970) põimib reaalsed ning fantastilist ainet, milles poistepärane keel igapäevaseid stsene iseloomustab (*ibid*: 203). Viivi Luik äratub prosaistina tähelepanu ka poistekirjanduses: tema 1970ndatel avaldatud jutustused maapoiss Leopoldist (kogumikus „Kõik lood Leopoldist“, 1984) sümboliseerivad emantsipatoorset lähenedist soorollidele. Tasakaalukas Leopold teeb tööd ning hoolitseb väiksemate laste eest, lisaks on jutustuses terve galerii värvikaid persoone, kellega peategelane suhtleb. (ELK 1995: 94–96)

Pagulaskirjandusest on mainimist väärt Gert Helbemäe ajalooline noorsoojutustus „Raekooli õpilane“ (1948), milles peategelane Matthis Kotsep pääseb tänu oma lauluhäälele 16. sajandi Tallinnas raekooli õpilaseks (Krusten 1995: 229). Niisamuti on Ao Vaksi poisteraamatud „Valge Kajak“ (1959) ning selle järg „Üheksa kajakat“ (1982) lood Tallinnast, ainult esimese vabariigi päevil. Kujutatakse poisikampade võitlust ning jagatakse meresõiduga seonduvaid teadmisi, ent Vaks ei saavuta kunstilist sügavust (*ibid*: 227). Tähtis on Helga Nõu jutustus „Pea suu!“ (1983), mille keskpunktis on Sven-Allani lugu, keda tema intelligentsi tõttu klassis tõrjutakse. Tähelepanu saamiseks lavastab poiss kriminaalse loo. Nõu kirjutab noorte hingeelust ja suhetest vanematega (*ibid*: 231).

Kodu-Eestis on 1980ndatest ette näidata mitmeid huvitavaid poistelugusid. Kuigi teos kuulub draamakirjanduse valda, peab mainima kooliõpilaste kirjandite põhjal Merle Karusoo kirjutatud lavalugu „Olen 13-aastane“ (1980), milles lähenedist alkoholi- ja seksuaalse küpsemise teemale reeglitevabalt (Tarrend 2006a: 47). Meri-Liis Laheranna „Hannese sünnipäev“ (1986) räägib armetu loo vanaemaga koos elavast 9-aastasest Hannesest, kes ei oska lugeda ega käi koolis. Vanaemal on alkoholiprobleemid, Hannesel aga kitsas maailmapilt. Kui nad üksteisest lahutatakse – Hannes varjupaika ning vanaema hooldekodusse –, on see mõlemile tragöödia. Teadmine, et uues kodus tähistatakse esimest korda tema sünnipäeva, toob Hannesest esile vastupidise reaktsiooni: meeleheite. Laherand kirjutab lisaks armastuse vajalikkusele ka külade tühjenemisest ning inimsuhete kalkusest. (ELK 1995: 101–102) Mihkel ja Tanel Tiksi „Ja kui teile siin ei meeldi“ (1991) on aga õpilaste aus ning loomulik kujutus 1980ndate kontrastsest koolielust (*ibid*: 104).

Aastatuhande vahetuse aegu oli kõige viljakam autor Henno Käo, kes järjepidevalt kuni oma surmani 2004. aastal kirjutas ning illustreeris vaimukaid ja fantaasiaküllaseid lugusid (Krusten 1995: 238). Huvitava paralleeli Ruitlasega saab tõmmata Voldemar Raidaru jutustuse „Höbelusikad“ (1998) puhul, mis „viib lugeja kreislinna Võrusse, [kus] /---/ poiste süüitud ja tavalised seiklused ristuvad kriminaalse juhtumiga“. Teose lisaväärtus on võrulastele tuttavad paigad ja otsekõne puhul ka kohalik keel. (Palm 2014: 76–77) Malbe pildi annab Jaanus Vaiksoo jutu „Neli hommikut ja üks öhtu“ (2000) 5. klassis käiv abivalmis Harri, kel kipub heast tahtest hoolimata midagi ikka viltu minema (*ibid*: 59). Lehte Hainsalu esindab jutuga „Lemmiko, vanema poeg“ (2005) ajalugu, Valeria Ränik teostega „Ülejõel, Kassilau pealinnas“ (2000) ning selle 2013. aastal ilmunud järjega aga dokumentaalkirjandust (*ibid*: 61–62). Lea Arme „Varjupaiganaga“ (2010) kujutab vastukaaluks 1990ndate lastekoduteostele asutust positiivsemast küljest (*ibid*: 64).

Uusimas eesti poistekirjanduses kirjutavad Jaak Kukk („Rebasesaare indiaanlased“, 2014) ning Ivar Soopan („Kõik poisid ei saa suureks“, 2008) tagasivaatavaid poistekambajutte, Mika Keräneni teosed aga kõnelevad Supilinna detektiivsest segakambast. Viimastel aastatel on krimikirjanikuks tõusnud ka muidu poisipõlvest olustikulisi pilte mananud Ilmar Tomusk, kelle „Vend Johannes“ (2009) räägib kirjaniku varasema karakteri Volli neljateiskümneaastase venna elust. Tomuski „Lõpuaktus“ (2010) aga kirjeldab humoorikalt „ühe tavalise magalarajooni kooli lõpuaktuse päeva“ (*ibid*: 60–61). Raamatümüügi edetabelites on Andrus Kivirähk, kelle publik jääb küll pigem algkooliealiste laste sekka: hilisem teos temalt on „Oskar ja asjad“ (2015). Ülevaatest jäid välja sel sajandil ilmunud lood, mille keskmes on poisid, ent mis otseselt lastele suunatud pole, nt siinses töös analüüsivad Olavi Ruitlase „Vee peal“ (2015) ning Jim Ashilevi „Kehade mets“ (2015).

Üldiselt võib tõdeda, et lisaks domineerivalt mehelikule poisipõlvkujutusele („Tasuja“ Jaanus, Toots, teraspoiss Jaan), on eesti poistekirjanduses esindatud ka tundlikud Arno, Aadi, Toomas Linnupoeg, V. Luige Leopold ja J. Vaiksoo Harri. Eesti algupärases poisteraamatus on lai valik maskuliinseid mustreid, ent näidetena kerkivad esile ka nn uue mehelikkuse esindajad. Poisteraamatu areng on ikka kulgenud ja kulgeb edaspidigi paralleelselt ühiskonna muutustega. (Tarrend 2006a: 51)

2. Teoste analüüs

2.1. Psühholoogiline poisipõlv

2.1.1. Oskar Lutsu „Kevade“

Kuigi teoses on poisstegelasi palju, on kõige sügavam karakter Arno, kes vastandub suuresti Tootsile. Kui Arno kooli saabub, pannakse ta istuma Tootsi kõrvale. Seega oleks põhjendatud ka kahe klassivenna võrdlus, kuna neid mõlemaid võib pidada teose peategelasteks. Arno on õrna hingeeluga, unistav ning kurvameelne poiss. Toots aga ennekõike krutskeid täis tembutaja, kelle kõstri sõnutsi „on jumal oma vihas loonud, nuhtluseks inimestele nende pattude eest“ (Luts 1965: 219). Arno on tubli, töökas, kohusetundlik, arukas – Tootsi iseloomustab muretus, lõputu tähelepanuvajadus ning suutmatus õppust võtta. Arno melanhoolne ning pisut arg unistajatüüp erineb Tootsi kavalast, naljatlev-luiskavast narri ning sõnade (aga ka tegude) tüübist.

Arno tundlikkus vastandub klassikalisele ettekujutusele poisist, kes „on varustatud maskuliinseks peetavate omadustega“ (LKS 2006: 145). Arnot seevastu mõjutavad emotsionaalselt mitmed faktorid: naabritüdrukust klassiõde Teele, Tootsi võim ning üleolek, saladuste hoidmine, ebaõiglus jms. Õpetaja Laur mõistab peagi, et Arno on tundlik natuur, ning mõtleb, et „kui asi nii viisi edasi läheb, saab Arnost kurvameelne norutaja, keda elu sinna ja tänna virutab, nagu tüürita paati“ (107). Kui Arno jõuab selgusele, et Tõnisson on sakside parve põhja lasknud, ei suuda ta tõde kanda ning hakkab õpetaja Lauri – kes „ei teadnud, mida ta sellest poisist pidi arvama“ – juuresolekul nutma, hiljem Tõnissoni saladuse paljastades (94–99).

Suurt rolli mängib Arno hingeelus Raja-Teele, kelle olemusest lugeja üsna varakult aimust saab: „Arno katsus küll ühtpidi, küll teistpidi, aga tüdruk oli nagu raud ega avaldanud oma saladust. Ja Arno sai aru, et tüdrukud on hirmus kavalad teiste saladusi

välja norima, kuna nad aga enestest midagi ei räägi“ (18). Teelet võib pidada eesti kirjanduse üheks noorimaks *femme fatal*’iks, sest Arno pea ajab ta küll sassi (161). Arno kiindumus Teele suhtes kasvab teoses järjepanu. Ta mõistab, et järsku on Teele talle „ütlemata kallis“ ning võrreldes selle ajaga kui ta oli veel väike, on tema tunded mitmekordistunud (171). Teose jooksul muutub Arno üha hajameelsemaks, õppetükid jäävad unarusse ning võrreldes tavapärasega pole ta enam nõnda tubli (258). Vahest on ka Teelel oma osa Arno „hääbumisel“. Arno kohati lausa eksistentsialistlik äng väljendub ilmekalt lumes istumise stseenis:

„...Aga ütle, kas sul oleks kahju olnud, kui ma ära oleks surnud?“

Kui Teele kohe ei vastanud, küsis Arno uuesti:

„Ütle, kas sul oleks kahju olnud?“

„Eks ikka oleks olnud.“

„Kas sa oleks nutnud?“

„Ah, mine,“ tõrjus Teele naeratades, „kust mina sulle’s seda nüüd tean ütelda, mis ma oleks teinud?“

„Miks sa ei tea. Mina tean kohe, et kui sina sureks, et siis mina küll...“

„Sina nutaks?“

„Jah.“““ (103)

Religioonist räägitakse teoses küllaltki vähe – siiski ei puudu see siit täielikult, nagu enamikus analüüsitavares raamatutes. On stseen, kus Arno puutub kokku surmaga – ta satub juhuslikult matusetalitusele (259–260). Arno haigevoodis olemise ajal kardab tema ema, et poeg võib surra (80–81). Ilmselt oli ka tollal koolis õppeainena usuõpetus, kuigi sellest pole otseselt juttu. Samuti on mainitud mõne poisi kommet enne magamaminekut palvetada (267). „Tema, Arno, palvetab muidugi ka, aga mitte nii, avalikult, vaid vaiba all, salaja: siis on, nagu ajaks ta jumalaga juttu ja kaebaks temale oma häda“ (*ibid*).

Arno suhtumine klassikaaslastesse on erinev: vahel tunneb ta Tootsi ning hiljem ka Imeliku vastu (armu)kadedust. Toots oma elava iseloomuga köidab Teele tähelepanu, nii nagu Imelikki, kes oskusliku kandlemänguga Arno väljavaateid Teelega kahandab. Arno mingil määral hoiab teistest eemale, omavanustest võib ainult Tõnissoni pidada tema sõbraks, kuid sedagi mööndustega. Samas aitab ta Tõnissonil salme õppida. Arnosse suhtutakse teoses neutraalselt, ent kevade hakul peavad Teele ja Imelik (ja vahest ka

teised) Arnot tema tarkuse ja tubliduse pärast uhkeks (253). Arno tunneb, et sedasi tehakse tema suhtes ülekoht – mis ei jää peategelasel ainukordseks tundmuseks –, sest ta on tagasihoidlik, mitte uhke. Eelkõige on ta aga rahumeelne poiss:

„Arno meelest oli niisugune märatsemine imelik. Kord oli ta katsunud teistele järele teha, oli paar korda hõisates ümber laudade jooksnud, ja see oli talle näinud nii pentsik, et ta häbenedes vaikis ja vaikselt oma kohale istus. Tema ei pidanud vaikseid poisse kätategijaist sugugi paremaks, kuid vaikseist sai ta aru, miks need vaikisid; mis lõbu aga kätatsemisest tunti, seda ei suutnud ta endale seletada. Oleks ainult tema enese, Tiuksu ja Tõnissoni laadi mehed klassis olnud, oleks muidugi kärbse lendamist tihti kuulda võinud, aga vist oleks olnud siis igavam.“ (201)

Poisi kohta on Arno natuke liiga tundlik: kui köster muutub Arno suhtes kiuslikuks ning teda narrib, läheb see Arnole hinge. „Et Arno oli hea poiss ja kellelegi kunagi paha ei teinud, siis sai ta igatahes vähem pilget kannatada, kui mõni teine tema asemel oleks pidanud kannatama, aga selle-eest mõjus see temasse palju rohkem, kui see mõnesse teisesse oleks mõjunud“ (57). Arno on rikkumata, nagu looduski – pole ime, et koduks peab ta lilli, heinamaad ning päikesepaistet.

2.1.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“

Teoses tutvub lugeja tegelaskujuga, kes pole tingimata eeskujulik, ent siiski kindel, julge ning aususe eest võitlev. „Teraspoiss“ algab peategelase Jaan Kattai ema matustega. Lapsele kohaselt ei suuda Jaan ema kaotust uskuda: „„See ei ole päriselt nii, et ema on surnud ja lamab seal hauas valges kirstus,“ arutas ta endamisi ja vaatas alla hauda. „Küllap on unenägu, mis varsti lõpeb, ja siis on hea, kui ärkad.““ (Parijõgi 1948: 6)

„Isa Jaan ei mäleta, ta suri tüüfusse siis, kui Jaan ei olnud veel aastanegi. Nüüd on ta kaheteistkümne-aastane ja päris üksi“ (13). Teose algusest alates on peategelane sunnitud enneaegselt täiskasvanud olema, tal on oma mured ning eluraskused. Vaatamata naabrite heasüdamlikkusele peab Jaan pärast ema surma varjupaika kolima. Jaan võtab kojamehe lausunud sõnu tõsiselt: „„Sina, poju, pead oma mured nüüd ise kandma, oma eluteed ise käima, ilma isata ja emata.““ (8).

Jaan on raudsete põhimõtetega poiss, kelle enesekindlus teose jooksul üha kasvab. Varjupaika saabudes tunneb „ta vaistlikult, et peab enese kohe esimesest silmapilgust maksuma panema“. Sel viisil avaldab ta muljet, kuna „sellist käitumist ei oodatud“. (42) Teised poisid imetlevad Jaani tema otsekohesuse ning julguse tõttu, sest lisaks enda eest hoolitsemisele kaitseb Jaan ka nõrgemaid poisse, kes muidu kiusamise ohvriks langeksid. Nõndasamuti astub Jaan välja nende poiste eest, kes talle ei meeldi – nagu Kita – ning ei lepi, et suured poisid käivad öösiti viimast peksmas (71–75).

Ühel päeval, kui Jaan taas kord üht poissi kiusajate eest kaitseb, teeb juhataja talle ülekohtu ning paneb Jaani nurka seisma. Kuna Jaani (enese)uhkus ei luba tal end õigustada, seisabki ta nurgas nõnda kaua, kuni teistel poistel tekib häbi, et nad õigel ajal suud lahti ei teinud (64–66). Pärast seda juhtumit ristitakse Jaan Teraspoisiks:

„Kas tead, mis ma mõtlesin, kui sa sedasi üksi seisid seal seina ääres ja ära ei tulnud ja teised sind kõik tekiserva alt vaatasid –? Ma mõtlesin, et sa oled kõva nagu terasest... terasest poiss.“ (66)

Seal, kus teised poisid tööst viilivad, on Jaan teisel arvamusel. Tema ei oska ega taha tööga venitada ning aega raisku lasta. Kui Jaani osa tööst kiiresti ja hoolikalt lõpuni tehtud saab, viskab „terasest poiss" puu alla puhkama. Õpetaja küsimuse peale, kas töö ei lähe, vastab Jaan, et tal on „juba antud jagu ammu valmis. /---/ See juhtum jäi teistele meelde ja Jaani ümber tekkis eriline lugupidamise sära. See oli hoopis midagi muud kui kõik teised, palju kõrgem ja kättesaamatum.“ (52) Peagi tunnistavad teised poisid, et Jaan on Krõhvast ja Tankist palju tugevam.

Siiski võib järeldada, et karmi mehelikkusse taga on peidus südamlilik poiss, kes lisaks nõrgemate kaitsmisele ka hoolib nendest vähestest lähedastest, kes tal on:

„Jõulueelseil päevil aitas Jaan jälle kojarahvast, müüs õhtuti kuni hilise ajani ajalehti, tuli tagasi väsinuna ja roidununa. Tahtis rohkem raha teenida ja jõululaupäeval ema hauale kuuse ja küünlad viia. Härra Pärnale, keda ta enam mõttes üliõpilaseks ei kutsunud, tema magistrinimega aga veel ei olnud harjunud, oli ta koolis valmistanud riidepuu ja saapaharja. Kojanaisele ostis kindad ja kojamehele salli.“ (110)

Jaani iseloomus on liidri omadusi, teisedki mõistavad seda ja teose lõpus juhib ta oma meeskonda koolidevahelistel spordimängudel (131). Tema elufilosoofia ergutajateks on kojamehe ning üliõpilase sõnad, mis leiavad kinnitust nii individuaalselt kui ka meeskonnaga seondult. „„Imelik küll, sellest silmapilgust peale, kui ma hoolimatuks muutusin enese ja tema vastu – kas elu või surm –, hakkasin võitma ja võitsingi. Üliõpilasel oli õigus, kui ta ütles, et mõnel juhul peab kõik välja panema ega tule millestki hoolida.“ (55).

2.1.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“

Nagu teose pealkiri viitab, juhtub raamatus midagi traagilist. Lugu algab, nõnda kui „Teraspoiski“, matustega, kus peategelane Jan kannab oma sõbra ning pinginaabri Villu hauaplaati (Soopan 2015: 6). Teine peatükk vaatab suvele ja seiklustele tagasi, ajale, mil kõik poisid olid elujõulised ning seiklused ootasid avastamist.

Jan on neutraalne tegelane, tal pole üleliia kontrastseid iseloomuomadusi ega pahesid. Koos sõber Villuga moodustavad nad tandemi, mis kasvab edasi sõpruskonnaks. Teose esimeses osas töötavad Jan, Villu, Mart ja Silver koos ühise eesmärgi nimel – algul järves asuvale saarele vigvamit ehitades, hiljem saart ning seal asuvat „kindlust“ kaitstes, proovides vastasleeri üle kavaldada. Taoline kujutus kambavaimust, kavalusest, aga ka sõjakusest jätkub teose teises osas, kus poistekamp on suurem ning mängud karmimad.

Jan on mõnevõrra tundlik poiss, ent mitte selline nagu „Kevade“ Arno. Näiteks tunneb Jan Villuga kala püüdes muret lolliks jääda (12) või peab vihmaussi konksu otsa seadmist vastikuks. „Ussil võis ju valus olla, arvas ta“ (15). Samuti on Jani näol tegemist sõnakuuleliku poisiga, kes võtab isa sõnu tõsiselt, kuulates tõde solgitiikidest (19–20) ning võttes arvesse hoiatussõnu, kuidas „suitsetamine paneb kasvu kinni, mürgitab korse ja kõiki teisi organeid“ (107).

Olenemata Jani hea poisi kuvandist leidub tal tihti julgust öelda välja oma arvamus, seda nii poistega kui ka õpetajaga suheldes: „Ükskord oli Jan isegi õpetajaga vaidlema läinud, et tema isa räägib vabariigi ajast hoopis teist juttu. Õpetaja oli siis punastanud“ (122). Arutledes poistega eelistuste üle, ilmneb Jani arukus:

„Film võib ju raamatu järgi tehtud olla, aga raamat on alati natuke teistsugune. Tavaliselt isegi parem,“ teadis Jan.

„Kevadest“ on ka film ja minu meelest on film parem kui raamat,“ sekkus nüüd Mart.“

(37)

Kui Jan ja Villu arutavad, keda kampa võtta, otsustavad nad uusi liikmeid värvata nende iseloomuomaduste alusel: „Ma mõtlesin, et Silveri võiks kutsuda. Ta on päris tugev ja lahe tüüp,“ pakkus Jan. „Ja võib-olla Mardi, temaga saab alati nalja ja ta pole mingi pugeja ka.“ (29). Teoses selgub, et sõbrustatakse julgete ning vahvate poistega, ning kuigi esineb juhtumeid, mil poisse nende hirmude või nõrkuste tõttu narritakse, on autor oskuslikult kujutanud seda pigem sõbraliku tögamise kui vaenuliku kiusamisena.

Jani hääl kõneleb sõber Villust:

„Kui keegi oli pisut tahumatu loomuga, ent hea südamega, siis oli see Villu. Ta tegi kõike natuke hooletult ja polnudki loota, et tema mõök oleks liiga hästi viimistletud. Pinginaabritena tundsid poisid teineteist juba üle kolme aasta, lisaks veel lasteaias veedetud aeg. Nad olid erinevad, kuid täiendasid teineteist. Jan aitas sõpra meeleldi, eriti koolis, ja ega see olnud teab mis raske.“ (129–130)

Teose jooksul on mitmeid kordi, mil kaks sõpra teineteist kaitsevad. Situatsioonis, kus Jan Mardiga madistab, mõtleb Villu: „Kui Mart oleks Janile rohkem liiga teinud, oleks ta sõbrale appi läinud. Praegu selleks vajadust polnud, see oli niisama mäng“ (63). Kahe poisi sõprust on kirjeldatud õrnalt ning kergelt, seda valusam on Villu surm Janile.

Soopani teos on väärt poistekirjanduse näide, kus peategelase mõtted on korrektsed, aga vahel ka lapsele omaselt ausad. Näiteks on Jani arvates ettekujutus kahe õega ühes toas elamisest „äärniselt tüütu“ (33) või väljendab ta sallimatust pahanduste suhtes: „Suits oli tema jaoks vastik ja ta teadis, et selles vanuses poleks Rain mingil juhul tohtinud suitsu tõmmata“ (107). Jan on heas mõttes tavaline poiss, kes ilmutab asjalikkust ning julgust, ent samuti hoolivust ja empaatiat.

2.1.4. Olavi Ruitlase „Vee peal“

Peategelasest minajutustaja iseloomustab ennast teose alguses nii: „Ma olen kaheteistkümnene ja ma olen kalamees. Tavaline“ (Ruitlane 2015: 7). Ent peagi mõistab lugeja, et tavaline pole see kaheteistkümnene kalamees küll mitte. „Vee peal“ räägib kohati üllatavalt täiskasvanuliku noore poisi loo, kelle kasvukeskkond on pealtnäha hirmuäratav: hoovi asotsiaalsed joodikud ning heidikud mõnes mõttes kujundavad peategelase maailmapilti. Protagonistil on nii noorukile kui ka täiskasvanule omased tunnused. Temas võib stoiline mõtisklus vahelduda lapsiku tunde puhanguga.

Peategelasel on iseloomu – ta ei muutu „pahaks poisiks“, tema hobi ja suur kirg on kalapüük, ning peamiselt sellele raamat keskendubki. Tema sõbrad, juba vanemas eas kalamehed Kalju ja Kolja, on järvel poisi rivaalid, aga eluküsimustes nõuandjad. Omaealisi sõpru peategelasel pole. Erandina on ainult välja toodud tüdruk Maria, kellesse poiss armub ning kes poisi ellu rõõmu toob (153). Mõnikord on mainitud kooli, kuid ka seal on pigem poisid, kes talle ei meeldi. Vaatamata karmile täiskasvanumaailmale, elab peategelane ikkagi enda maailmas, ent temale pole probleem suhelda igasuguste endast vanemate inimestega. Ta teab, kuidas käituda, kui kalamees Tamula jääb viina pakub:

„Võtan pudeli enda kätte, panen selle suule, surun keele pudelisuu ette ning tõstan „pooliku“ oma pea kohale. Ma tean, kuidas see käib. Hoian paar sekundit suu peal, siis pühin käeseljaga huuli, teen viinavõtmise järele käiva grimassi, ulatan pudeli mehele tagasi ja kinnitan:
„Väega hää!““ (66)

Leidub ka üsna groteskseid lugusid, mida peategelane kuuleb, näiteks Valteri jutud Venemaa vangilaagrist, kus polnud süüa „ja et ellu jääda, mängisid vangid vere peale kaarte. Kes kaotas, lõikas endal randme katki ning valas teisele klaasitäie. Inimese verd. Armid on tal selle kinnituseks alles“ (100). Peategelase soovid ja hirmud, õnne- ning nõrdimushetked on suuresti seotud kalapüügiga – poiss kardab, et arvatakse, kuidas ta ei oskagi kala püüda (11). Pärast võõra paadi „laenamist“ käivad tagajärgedena peast läbi nii direktori kabinetis käimine kui ka Valteri kombel verejoomine Venemaa laagris (102).

Kalapüük on peategelasele nõnda tähtis, et pärast eriti ilusa kala kinni püüdmist hüüab ta: „See on parim päev minu elus!“ (118). Lapselikult äärmustes emotsioonid on esil ka siis, kui Mamma poisi äratuskella kinni paneb:

„Sa rikkusid praegu mu elu ära!“ karjatan.

„Haugud või?“ Mamma vaatab mind altkulmu.

„Ei.“

Ta peab mind lolliks! Ma ei vihka elus midagi rohkem! Tal on täpselt kolm klassi haridust ja ta peab mind lolliks!“ (38)

Teose teevad nauditavaks peategelase omamoodi väljakujunenud elutarkused, nagu „Kõik läheb mööda ja elu ongi enamasti nõme. Sellepärast ju ainult elataksegi, et siis mõnikord harva jälle ei ole“ (20) või „Mulle tundub, et maailmas ongi kahte sorti tarkust: üks on see, mida raamatutest saab, ja teine, mida elades õpib“ (102). Kui kala ei võta ning peategelane jääb unistama, kõneleb temas ometi realist: „Heal päeval jah. Ainult et palju neid häid päevi inimesel ikka on“ (14). Huumorivõtmes elufilosoofia on seegi:

„...Kuidas sa elada ei taha, kui kala võtab, võimatu on mitte tahta! Papal on raadiodetailid, Mammal on lilled. Gladioolide ja transistoride pärast mina ka ei viitsiks. Elus peab midagi rohkemat olema!“ (17)

Poisile meeldiks iga päev kala püüdmas käia. Paraku on kool takistuseks ning tema ideaali esindab Kolja. Peategelane toonitab, kui „uskumatult nõme“ on, et samal ajal kui „mõni lihtsalt saab elada ilma, et keegi vahele segaks“, peab tema „koolis kehalise tunnis kitse hüppama“ (62). Ja kui olukord on vastupidine ning peategelane saab kala ja teised mehed ei saa, oskab ta olla tänulik, ent samal ajal ka naudib olukorda: „Vaatan vilksamisi taevasse ning pomisen aitäh. Mul on seal Kalju ja ta ei jäta mind kunagi ilma. Säärane inimeste narrimine on täpselt tema moodi. Eluaeg muud ei teinudki“ (143). Vaatamata teose üldisele tragikoomikale ning kibedatele juhtumistele, on esindatud ka harvad poeetilised episoodid, mil peategelane tunneb siirast rõõmu:

„Ümbrik on läbimärg, käte vahel laiali vajumas. Viskan ta vette. Naeran, hea meel on, nii hea pole olnudki. Maria oli päris. See suvi oli päris. Kõik, milles ma juba kahtlema olin hakanud, oli päris.“ (193)

Surmaga tegeletakse teoses täiskasvanulikult, võib öelda, et isegi naljatledes – see on elu üks osa. Poiss suhtub naabrite surma teatud kergusega. Ilmselt osalt seetõttu, et ta ei pea vanamehi ikkagi oma headeks sõpradeks. Ta ei tunne erilist kurbust, kui Valter teose lõpus sureb, pigem segadust, kuna eelnev õhtu oli ta veel heatujuse Valteriga rääkinud. Samas tahab peategelane loota, et Kalju ja Valter „võivad ükspäev, käed taskus, maja nurga tagant välja astuda“ (187–189). Üldjoontes aga on poisil Valteri naise üle hea meel – kuna see ei pea enam mehe vägivalda kannatama – ja Valteri pärast kurb (*ibid*).

Võib väita, et Ruitlane on väikelinna sootsiumit karmilt, ent tõetruult tabanud, „Vee peal“ tegelaskond on paheline, lausa moraalitu, seevastu suhtluses peategelasega on nad poisi silme läbi ikkagi inimesed, keda ta teab, kellega harjunud on – poisi sõbrad, nõuandjad. Nagu ka Jüri Kolk teost arvustades ütleb: „Ruitlane võtab inimesi nii nagu nad on“ (Kolk 2015: 103–104). Peategelasel polegi teisi eeskujusid kusagilt mujalt otsida kui hoovist elavate naabrite seast: nad räägivad küll palju üleolevalt tühja elutarkust, kuid tihti saab poiss vanameestelt head nõu – enamasti samal ajal kala püüdes.

2.1.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“

Ashilevi on kirjutanud tuntavalt praegusaja poisi elust: nimetu peategelane on tundlikum, segasem, järsum, aga ka kontrastsem, filosoofilisem ja eksistentsialistlikum karakter. Teda, nagu Arnotki, iseloomustab äng, ent see äng on teistsugune, seotud üldiselt inimeseks olemisega 21. sajandi maailmas. „Kehade mets“ on rohkem tagasivaatav lugu, mitte lahtirulluv, see ei toimu siin ja praegu. Antakse mälestus lapsepõlvest, mis oma väärtus jätab jälje ka järgnevatele eluaastatele.

„See oli läinud aastasaja neljanda veerandi lõpul, kui ma ilmale tulin ja ma ei pea sellest teile rääkima, sest te teate täpselt, kuidas see asi käib. Kuidas sündimine käib. Kuidas lapsepõlv käib. Kuidas üles kasvamine käib. Te olete seda omal nahal kogunud. Te teate seda lugu ammu ja te teadsite mind juba enne, kui ma suu lahti tegin. Ma õppisin teie järgi rääkima. Algul liigutuste ja nägudega, hiljem sõnade ja kirjaga. Numbritega. Ma tulin siia, et olla teie nägu. Et ühel päeval ütleksite: vaat see oli hea inimene. Sellest kasvas hea ja väarikas inimene. Tahan olla hea inimene. See on kõik, mida

ma tahan. Teie ju teate, kuidas heaks inimeseks kasvamine käib. /---/
Lapsena ma ei olnud hea.“ (Ashilevi 2015: 5)

„Heaks inimeseks“ saamisele teos keskendubki. Kuid enne seda käib lugeja läbi teed, mis on täis lapsikust, rõvedust, pettumust, segadust ning ülekohut. Ashilevi ei pöördu teietades publiku poole, vaid kõneleb stereotüüpidest, kindlaksmääratud kasvatusmeetoditest, mida laps peaks läbima, et kasvada heaks inimeseks. Või räägib ta vanematest, kes ei suuda ka parimatele kavatustele vaatamata alati üles kasvatada „väarikat inimest“. Ashilevi teoses on inimloomus samuti nagu mets, kus võib kergesti suuna kaotada ning eksida.

Peategelane on poiss, kes satub pidevalt pahandustesse ning on vahel hoopis ise algataja rollis. Aga ta ei nori iseenesest tüli, pahandused n-ö leiavad tema üles, või tehakse noorele poisile ahvatlev pakkumine, millest on raske keelduda (nt Jonte püssi lugu). Peategelane on haavatav, aga ka ise haavav, tihti johtuvad ta teod soovist olla armastatud ja hinnatud või siis tehakse valesid tegusid lihtsalt tähelepanuvajadusest. Nii nagu Teraspoiss Jaan ning Ruitlase noor kalamees, satub ka Ashilevi peategelane valesüüdistuste ohvriks, mis areneb edasi vimmaks, kus kooliõed tahtlikult noormeest väldivad (65). On hetki, mil peategelane on nii klassiõdede, õpetajate kui oma vanemate silmis ikka väga paha poiss.

Kuna teos algab sõnadega „Tüdrukud. Laura, Karolin, Doris, Stella, Renate, Piia. Kas saaksingi teile öelda midagi, mida te juba ei tea?“, siis võib kogu teost pidada mälestuslikuks pihtimuseks, mis suuresti keskendub tüdrukutele peategelase elus. Oliver Berg (2016: 111) kõneleb teost arvustades muuhulgas sellest, kuidas Ashilevi romaani võibki tõlgendada kui üht pikka armastuskirja. Kahtlemata on vastassugupoolel siin suur roll ning teose edenedes, mil poisipõlvest saab noormeheiga, hakkab läheduse puudumist asendama pornosõltuvus. Armastuse püüdlused aga tuuakse välja juba siis, kui tegelane on eelkooliealine:

„Mina tahtsin võita Laura südant. Tahtsin, et ta mind armastaks. Ja armastus käib teatavasti kõhu kaudu. See oli geniaalne ja imelihtne võrrand. Kõik oli ühtäkki selge ja ma ütlesin kõva selge häälega: palun mulle kolm kaneelisaia.“ (25)

Peategelast iseloomustab seegi, et pärast valesti käitumist ta alati mõtleb tegude üle – seega võib järeldada, et tema puhul pole tegemist halva inimesega (kuigi ta ise nõnda arvab):

„Kui mind oma tупpa kodutöid saadeti tegema, hakkasin mõtlema, et äkki ma olengi idioot. Ma polnud selle peale varem niimoodi mõelnud. Aga tõsi ta ju oli ja tõsi ta ju on, et maailmas on targemaid ja rumalamaid inimesi. On inimesi, kes teevad halba, ja inimesi, kes teevad head. On inimesi, kes mõistavad asju paremini kui teised, ja on inimesi, keda tuleb nende enda rumaluse eest kaitsta.“ (31)

Paljude tunnete hulgas on poisile omane kadedus, mida ta klassivenna vastu tunneb. „Ma kadestasin Hugo Bossi, see oli ju selge. Kadestasin tema heal järjel, hästi toidetud ja hästi päevitunud perekonda. Kadestasin Hugo Bossi vanaisa, kes lakkus oma jämedatelt kõveratelt sõrmedelt jäätist, kaotamata seejuures Skandinaavia turisti väärrikust.“ (50) Hugo Boss on klassi popim poiss, kellega peategelasel kujuneb veider suhe, mida ei saa nimetada päris sõpruseks. Ta käib Hugo Bossi kodus Playstationit mängimas ning materiaalselt küllust imetlemas. Hugo sünnipäeval on külalised, sealhulgas peategelane, valmis iga hetk Hugoga samastuma:

„Lapsed sirutasid oma plastiktopsid Bossi ema poole.
Kellele Fantat, kellele kokat? küsis ta.
Mina tahan segu, ütles Hugo Boss laua otsast.
Selle peale tahtsid kõik lapsed segu, mina nende hulgas.“ (47)

Peategelase arvamus iseendast on teoses kuni hilise murdeeani negatiivne. Elus toimunud möödalaskmised ning eksimused kujundavad poisiea minapilti tugevalt. Eelkooliealisena isaga vesteldes meeldib poisile, et „temaga sai tõsiselt juttu ajada, nagu võrdne võrdsega“. Ent sellele järgneb kohe „olgugi, et ta rääkis tühipalja orjaga. Vangiga. Rõveda inimesega.“ (20) Taoline peategelasele iseloomulik hävitav enesehinnang kummitab teda ka hiljem, juba ülikoolis õppides – kas ta on nüüd „hea inimene“? Koerused on lõppenud, kuid probleemid tüdrukutega jäävad. Ometi tundub vanemaks saades elu veidikene lootusrikkam.

2.2. Sotsiaalne poisipõlv

2.2.1. Oskar Lutsu „Kevade“

„Kevade“ alapealkiri on „pildikesi koolipõlvest“ ning sündmused leiavad aset tsaariajal 19. sajandi lõpus, Paunvere kihelkonnakoolis ning selle ümbruses. Keskendutaksegi suuresti Arno ning teiste koolilaste omavahelisele suhtlusele. Lugeja tutvub lisaks valevorst Tootsile ka aeglase ning rahuliku Tõnissoni (kes elavdub ainult saksapoiste vastu seistes), hädise tülinorija Kiire, muretu looduslapse Imeliku, tolle „teenri“ Kuslapi ning teistegi poistega. Tüdrukutest on põhiliseks tegelaseks kapriisne Teele, Arno südamevalu põhjustaja. Lisaks õpilastele on koolis lahke õpetaja Laur ning vihatud, ebaõiglane köster. Väljaspool kooli võib kohata Arno alkohoolikust sõbra Liblet ning Arno ema. Pikemalt on juttu ka Arno vanaemast, kes Arnole tema haigevoodis jutte vestab. Samuti on põgusalt mainitud Arno ja Kiire vanemaid ning Teele ema.

Õpilaste ja õpetajate suhtlust on teoses vähe ning keskendutakse lihtsate koolilaste elule. Kuigi, kaks põhilist täiskasvanufiguuri – õpetaja Laur ja köster – on selgete tunnusjoontega tegelased. Suhtes õpilastega on esimene heasüdamlik ja vastutulelik, viimane aga vihatud ja kuri. Arnol on kooliõpetaja Lauriga veidi erilisem suhe: Laur tajub Arno andekust koolitükkides, ent ka tema nõrka vaimu. Siiski proovib ta teda õigel teel hoida ning kingib Arnole jõuludeks viiuli, et viimase tuju tõsta.

Jaanuaris liituvad klassiga Jaan Imelik ja Jüri Kuslap. Esimene on boheemvaim, kes enamik ajast mängib kannelt ning naeratab, viimane aga Imeliku pops, kes kirjutab valmis Imeliku koolitükid ning kasib ja teenib teda. Paraku langeb saunamehe poeg Kuslap koolikiusamise ohvriks, peamiselt Tootsi ja Kiire solvangute sihiks, aga ka teised poisid ei pea Kuslapist eriti lugu. Kuslap esindab kõige väetimat poisi kuvandit: täieliku teraspoiss Jaani vastandina on ta klassitäie edumeelsete eestlaste – või kadakasakslaste – võsukeste seas väljaheidetu, saunamehe poeg.

Korduv motiiv on Arno koolimajja jõudmine või sinna naasmine. „Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud“ on lause, mida teab iga vähemalt kooliealine laps Eestis. Nagu teost lugedes õige pea selgub, on „tunnid juba alanud“ nädal tagasi ning Arno ei saanud varem kooli tulla, kuna ta oli haige (Luts 1965: 15). Arno on teose jooksul korduvalt haige: Liblega purjutamise tagajärjel ning pärast Teele jääaugust päästmist. Aga kooli naaseb ta iga kord. Raamatu lõpupoole tuleb ta koolimajja isegi ööd veetma ning seejuures norib ta endale mitteomasel moel Kuslapiga tüli (203), sest Arno ei suuda taluda seda, et Kuslap kõik Imelikule ette-taha ära korraldab.

Samuti on „Kevade“ kandvateks sündmusteks Tootsi tembud, mis vahelduvad kirjeldustega Arnost, kas siis omapäi mõtisklemas, Teelega kurameerimas või klassikaaslastega sotsialiseerumas. Koolielu kujutamine ühendab kahte liini, Arnot ja Tootsi. Viimase vembud on lugematud, küll tuleb ta püstoliga kooli ja laseb saunaaknasse; küll võtab ta kutsika kooli kaasa; teine kord jälle sõidetakse tema algatusel kõstri regi vastu puud katki. Kui Kiire „nööbid on ära“ (44), on süüdi Toots, tema õhutusel lähuvad lapsed varajasele jääle, kus Teele sisse kukub. Järjekordsesse pahandusse kõstriga satub Toots siis, kui ta „Tali pruudi“ (152) tantsima rebib. Toots on hüperaktiivne poiss ning kuigi enamasti on ta lõbusas meeleolus, võib ta vahel olla üsna mürgine. Visakuga kembeldes nähvab Toots talle: „Mis sa jahvatad, va punnsilm! Mine otsi parem oma isa üles“ (31).

Tihti avaldub tegelaste olemus situatsioonides, kuhu satutakse – sahvristseen Kiire vennakese ristsetel iseloomustab Tootsi, aga ka Kiire olemust hästi:

„Kiir ei ole mitte täitsa rahulik, sest ettevõtte, millesse ta nüüd on mässitud, ei ole sugugi hädaohutu, ja teiseks on tema ise, nagu juba öeldud, sõnakuulelik laps, kes vanemate keelust naljalt üle ei astu. Et ta sellest segasest asjast ülepea osa võtab, selles on süüdi kolm punkti: esiteks Tootsi hiilgav kõneanne, kui ta teisi oma nõusse tahab meelitada; teiseks tung näidata, et ka tema on valmis kõiksugusteks koerustükkideks, ja kolmandaks, nagu see kõhklejatele hingedele omane, lohutus, et veinipudelid ikkagi liiga kõrgel on ja sõber neid kõige parema tahtmisega kätte ei saa; pärast on veel hea naerda ja teisele ette visata, et see oma tegudes sugugi ei ole nii vägev kui sõnades. Aga Toots on vägev oma tegudes: ta ronib nagu kuutõbine ja sirutab juba käe välja, et lähemat pudelit pihku haarata.“ (186)

Tootsi pole alati näidatud paharetina: näiteks ärkab temas teadusehimu (244–249) ning õpetaja kavala ettepaneku peale suudab Toots ka rahulik olla:

„Ja imelik nähtus oli. Joosep Toots oli tundide lõpuni tõesti eeskujulik koolipoiss. Väikese pahanduse tema ja Visaku vahel sünnitas ainult see asjalugu, et Visak läbi võtmeaugu kooliõpetaja tuppa vahtima tikkus, missugused asjad nimelt Toots kooli ühes oli toonud. Kes teab, kas ta seal midagi nägi või ei näinud, aga oma südamesõpradele Toomingale ja Sõmerile olevat ta pärast rääkinud, et küll olnud kooliõpetaja laual palju kraami.“ (90–91)

Poistevahelises suhtluses vägivald enamasti puudub, kõige karmimateks väntsutusteks jäävad tutistamised ning kõrvust näpistamised (enamasti kõstri käe läbi). Ehkki vaenujalal ollakse „kirikumõisa noorhärredega“, kes kihelkonnakooli õpilastega tüli norivad: „Näe, kus matsid hakkavad koju minema“ (48). Tõnisson ei kavatse säärase mõnitamisega leppida ning eestlaste ja sakslaste vahel läheb madinaks, milles Tõnisson ebaõiglaselt süüdi tunnistatakse. Arno hoiab kaklusest eemale. Sekeldused sakslastega pingestuvad taas teose lõpus, mil Toots vette lükatakse ning sellest jällegi kaklus tekib, mille eesti poisid võidavad (305). Poistekampade tüliga juhib Luts tähelepanu ajastuprobleemile: sakslaste ja eestlaste vahekord tsaarivõimu all.

„Kevade“ koomilisus väljendub situatsioonides, millesse poisid – enamasti küll Tootsi algatusel – satuvad. Paunvere esindab eesti külaühiskonna mudelit ning kogukonna hierarhiagi tuleb teoses välja; vanemate erinevad ametid, soov lastele haridust anda ning lootus taluelu edenemisele on tollased rahvuslikud sümbolid. Rein Veidemanni arvates on eestlastele Palamusest saanud lausa omamoodi Meka, kuhu koolid iga-aastaseid ekskursioone teevad, ent kuhu sõidatakse ka perede-sugulastega (2008: 2595–2597). Tõsi, Veidemanniga võib nõustuda – eestlaste südames on Palamuse ikka Paunvere: nagu kodu, kus Tootsid ja Imelikud, Arnod ja Teeled meenutavad koolikaaslaseid minevikust.

2.2.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“

Teos keskendub orvuks jäänud poisi eluteele, mis on täis raskusi ning ebaõiglust. Jaan on aga virk ja hakkaja noormees, ta müüb Postimehi, aitab linnarahvast erinevate töödega ja teenib sedasi raha. Ta otsib jooksupoisi tööposti, et olla iseseisev, mitte naabrite

ülalpeetav. Teoses kõlab mõte: „Ei ole praegusel ajal kerge kohta saada, kui sul häid tutvusi ja soovitusi ei ole, kordas ta mõttes vanemalt inimesilt kuulnud sõnu“ (Parijõgi 1948: 27–28). Küllap viitab noore poisi meeleheitlik tööotsing sellele, et esimese Eesti Vabariigi aegu oli tööd raske saada, kuid vastupidiselt tänasele olukorrale oli noortel lastel seadusega lubatud kergemaid töid teha ning selle eest ka palka saada. Vaatamata Jaani pingutustele raha teenida, on majarahvas sunnitud Jaanist loobuma ning Jaan läheb varjupaika, mis „asetseb mõni kilomeeter linnast väljas endise mõisa hoonetes“ (35).

Imetlusväärne on peategelase võime leida rasketes olukordades midagi positiivset: „Jaanilgi oli kahju lahkumisele mõelda, kuid teisest küljest erutasid teda tekkinud olukorra uudsus ja huvi tundmatu tuleviku vastu meeldivalt“ (32). Kõik ei lähe Jaanil uues keskkonnas nii libedalt, on palju uusi reegleid ning võrdsuse põhimõtetega satub ta tihti konfliktidesse nii teiste poistega kui ka kasvatajatega. Tema suhted omavanustega on ambivalentset – ta tunneb, et peab ennast kohe kehtestama ning see õnnestubki. Ta ei otsi alati sõprust ja enamasti ta seda ei leiakski. Hiljem erikooli sattudes mõistab Jaan, kui häbematusse seltskonda ta sattunud on: „Nad olid kõik isemoodi lodevad ja saamatud poisid“ (103). Kuid alati vaadatakse tema poole austuse või mõnel juhul lausa hirmuga. Vanemaid inimesi Jaan ikka pigem austab – ent võrreldes teiste poistega julgeb ta ka vanemate inimestega arutleda või koguni vaielda.

Parijõgi kujutab 1930ndate Tartut ja selle lähiümbrust paigana, milles on tunda, et peategelane elab ja hingab – on linn, ülikooli peahoone, Postimehe toimetus, kodumaja, vanalinnatänavad ning Emajõgi. Samas on ka linnaäärne mõis, selle põllud ning õhtused alleed, park, ning selle kõrval asuv mets, kus Jaan üliõpilasega kõnnib, kui viimane juhtub poissi külastama (61). Jaan aga naaseb linna pärast seda, kui tunneb, et varjupaigas olemise aeg on täis. Ta lähebki tudengi juurde, kes Jaani õnneks ta vastutulelikult enda juurde elama võtab. Kui üliõpilane saab teada, et Jaan lahkus varjupaigast ilma loata, läheb ta ning ajab asjad korda (80). Sealt alates kasvab Jaan vanema sõbraga üha enam kokku. Vahepeal on legendid Teraspoisist jõudnud linna (*ibid*), ent ka siin leiavad pahandused Teraspoisi üles ning uus vaenlane Kodja käitub Jaaniga mitmeid kordi ülbel, kuni Jaan lõpuks olukorra vägivaldselt lahendab (86).

Vaatamata täiskasvanulikule ellusuhtumisele ei tasu unustada, et Jaan on ennekõike noor ja energiline poiss:

„Koolis oli ta rõõmus ja teotahteline, sageli isegi vallatu, mille pärast tal tuli õpetajatega pahandusi, kellele olid vastumeelt tema liikuvus ja erksus. Ta võis küll sageli tunnis nii rahulikult istuda ja töösse süveneda, et isegi klassijuhataja vanapreili Kesa temaga rahul oli, kuid teinekord võis ta muutuda nii ülemeelikuks ja kärsituks, et tõesti ei teatud, mis temaga peale hakata. Eriti hell oli ta igasuguste halvustamiste ja solvamiste vastu, siis ajas jonni- ja trotsiokkad vastu – tehtagu temaga mistahes, tema järele ei anna.“ (90)

„Teraspoisi“ korduv motiiv on „oma elu korraldamine“, mida Jaan proovib järgida. Ta veab Postimehi laiali, paneb end supiköögis kirja ning kui koolis tasuta saapaid jagatakse, muretseb ta endalegi paari. Ta pingutab eesmärgi nimel ennast ise ära toita ning ema hauale malmist rist paigaldada (90–91). Rahulik elu üliõpilasega ei kesta kaua, kuna alati pole võimalik oma elu lõpuni „korraldada“. Õpetajanna Kesa, õpilaste hulgas tuntud kui Veltu, suhtub Jaani eelarvamustega ning ühel päeval, mil Jaan on „eriti ülemeelik“, ütleb Veltu, et Jaani ema „pööraks enese hauas ümber“, kui teaks milline Jaan on. Jaan käsib Veltul oma ema rahule jätta ning ta saadetakse selle vahejuhtumi tõttu erikooli. (91–94)

Erikoolis märkab Jaan peagi „et siinsed poisid elavad kaksikelu: üks on õpetajate poolt osavasti ohjeldatud koolielu, teine – omavaheline kinode ees, turul, luhal ja mujal“ (100). Erinevate kampade olemasolu, nii varjupaigas kui ka erikoolis, on ilmne. Peamiselt jaotuvad poisid tugevuse ja julguse järgi: on kardetavad Krõhva, Tank ning Kodja ja on kiusamise ohver Häire. Teiste seas on pugejalikult sõbralik Väino, kaeblik Kita, energiline maadeavastaja Lootus ning närviline Nirk. Algul on Jaanil temast kahju, kuid peagi ta avastab, et Nirgi näol on tegemist vargaga. Kui Jaan proovib Nirki takistada, jääb ta hoopis ise õpikute ja koolitarvete varguses kaasosalisena süüdi. Juhataja ei suutu vargusesse kergelt ning Jaan saaks karistatud, ent Nirk võtab siiski süü omaks. Pärast seda tunnistab isegi juhataja Jaanile, et ta näeb, kuidas Jaan ei kuulu erikooli. (118–122)

Kodja osutub abikooli poistest kõige asjalikumaks ning jääb Jaani sõbraks teose lõpuni. Jaani iseloomustab muuhulgas ka ratsionaalsus: kui Lootus ja sõbrad kutsuvad Jaani maateadlasena Kapten Granti jälgedes ekspeditsioonile, arvab teraspoiss, et nad on narrid ning keeldub nende ettepanekust. „Jaanil ei olnud /---/ aega Lootusega tegemist teha, sest

tulemas olid koolidevahelised spordivõistlused ja Jaanil oli igal õhtupoolel tegemist, et meeskonda vormi viia“ (127). Jaan võtab treeneriametit väga tõsiselt, distsipliin ning ettevalmistus on edu saavutamiseks tugev. Võistlused toimuvad rahvastepallis, võrkpallis ning „korvis“. Rahvastepallis Jaani juhitud meeskond võidab, võrkpallis tuleb aga kindel kaotus. Jaan nendib: „Aga seda ma ütlen, poisid, „korvis“ tuleb kõik välja panna.“ (134). Ja tulebki raske võit ka korvpallis – 26 : 24. Pärast võitu mõtleb Jaan ausast võitlusest: „Näib, et härra Pärnal [üliõpilasel] on õigus, kui ütleb, et kui tahad võitu saada, siis pead kõik kaalule panema; siis ei tule hoolida kellestki, ei enesest ega teistest“ (138).

Raamat saab õnneliku lõpu, kui Jaanist saab elupäästja, kes süstaga Emajõel ümber läinud noore tüdruku veest välja veab (140–142). Sealjuures jääb Jaan tagasihoidlikuks, ei räägi oma kangelasteost isegi üliõpilasele. Elu näitab Jaanile oma ilusat poolt: tema nime mainitakse ajalehes ning kooliaktusel tunnustatakse teda avalikult kui kangelast, ning talle kinnitatakse rinda „Punase Risti elupäästmise märk“, mis näitab, et Jaan toimis „kui õige mees“ (147–148). Vahest suuremagi tähendusega on Jaani jaoks tõik, kus päästetud tüdruku isa pakub talle teenistuskoha (150). Teos lõpeb üliõpilase tõdemusega, et Jaan on Teraspoisi nime vääriline, ning kinnitusega, et ta on ja jääb Jaanile „alati heaks sõbraks ja nõuandjaks“ (151).

2.2.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“

Jaanika Palm (2014: 62) on Soopani poisteraamatut iseloomustanud järgnevalt:

„„Kõik poisid ei saa suureks“ (2008) on autori lapsepõlvemälestustel põhinev lugu. Vahva ja seiklusliku poistejutu tegevus toimub 1980. aastatel Viljandimaa väikeasulates. Neljaliikmeline poistekamp ehitab reoveetiigi saarele onni. Kui teised külapoisid nende ehitise peale kadedaks saavad, tuleb omandit kaitsta. Poiste omavahelised suhted, jõuproovid ja rivaalitsemine on köitvalt kirjutatud.“

Võrreldes Ruitlase romaaniga „Vee peal“, mis toimub samas ajaraamis, pole Soopani teoses poisid sunnitud tööd tegema, nagu maakohas elades eeldada võiks. Vähemalt pole autor sellest ridagi kirjutanud. Poiste suvi on muretu ning päikseline – neil on vabadus teha, mida hing ihaldab. Raamat on hea näide meeskonnatööst: kui valitakse parvele

kapten, näitavad poisid üles demokraatlikku meelt (Soopan 2015: 46). Töötatakse ühise eesmärgi nimel, kas siis parve ja vigvami ehitades, sõjariistasid meisterdades või sõjakäiku planeerides. Siiski pole ükski poistest eriti sügav tegelane, neil on küll nimed ja mõningad iseloomuomadused, kuid peale peategelase Jani ning kõrvaltegelase Villu Tootsi- või Arno-sarnaseid karaktereid teosest välja ei loe. Üldiselt on Jani tegelaskuju edasi antud poisina, kes suhteliselt märkamatusena on võimeline läbi saama kõigiga. Tuttavate poiste vahel on enamasti ikka sõprus, ainult suhetes erinevate poisikampade vahel on õhus võitluslik pinge ning kerged solvangud.

Tähtsaks sündmuseks on Jani ja Villu katsed poistekamba liikmeks saada:

„Kelleri ja Vaia poiste vahelistel sõdadel oli pikk ajalugu. /---/ Jan ja Villu ootasid terve suve, millal vanemad Kelleri poisid hakkavad aleviku kampa uusi liikmeid värbama. Poistel oli küll juba oma väike kamp, mille nad olid parve ja saarele vigvami ehitamiseks kokku kutsunud, aga see oli ikka pigem sõpruskond kui korralik kamp. /---/ Nüüd oli see aeg käes – jäänud olid viimased suvevaheaja päevad ja need töötasid tulla põnevad. Villu sai märtsis kümneseks, Jan oli juba talvel sama vanaks saanud, ning see vanus lubas poistel end vanas mõisapargis toimuvatel katsetel proovile panna.“ (105–106)

Katsed tähendavad teiste poiste nähes kõrge puu otsa ronimist. Mõlemad saavad sellega edukalt hakkama. Ei möödu kaua, kuni Vaia poisid Kelleri kambale sõja kuulutavad (112). Sõda tähendab kavalust ning nutikust ja kuna tegemist on iga-aastase sündmusega, siis võtavad poisid seda tõsiselt. Võrreldes oma sõpradest koosneva kambaga teose esimeses osas on uues kambas poisse rohkem ning mängudki tunduvad karmimad. Vastased sooritavad lausa eluohtlikke manöövreid, mille tõttu juhtub Villuga õnnetus – ta saab sõjakäigu tulemusel vingumürgituse (163). Villuga on küll kõik korras, aga tõdetakse, et seekord läksid Vaia poisid liiale.

Teoses on ka ajastuprobleeme: mainitakse, kuidas pärast sukapaaride näppamist oli ühe poisi ema „olnud hirmus vihane, sest sukad olid kallid ja neid oli poest harva saada“ (41). Kui Jan ja Villu leiavad vanast saunast keelatud eestiaegsed raamatud, siis Jan kogemata solvab Villut, kuna ta nimetab Eesti ajalugu puudutavaid sündmusi „venelaste sigadusteks“ (122). Villu ema on venelanna ning poisile läheb sõbra õeldu hinge, ent Jan suudab kiiresti sõpra rahustada, tituleerides Villu ema maailma vingeimaks. Jan mõistab,

et inimeste puhul ei saa öelda, et üks rahvus on teisest parem, kuigi samal ajal meenub talle väiksena Kiviõlis kogetu, kus vene poisid olid väga sõjakad ja ründasid teda (123).

Raamatu lõpus on suvevaheaeg lõpule jõudnud ning Jan läheb kooli, ent sõber Villut pole seal. Koju jõudes saab Jan koolis kuulnud juttudele emalt kinnitust: Villu on surnud. Eelmisel õhtul oli „Villu pere köögi gaasiga töötav soojaveeboiler hakanud /---/ gaasi läbi laskma ja vaikselt immitsedes lämmatas see poisi“ (171). Traagilise lõpu tõttu pole „Kõik poisid ei saa suureks“ klassikaline poisteromaan – põhirõhk on küll seiklustel, ent peategelase parima sõbra surm, mis on ka teose alguses ära mainitud, annab lugejale teada, et õnnelikku lahendust siit raamatust oodata ei tasu.

2.2.4. Olavi Ruitlase „Vee peal“

Tegevus toimub väikelinnas Võrus 1980ndate alguses ning pole harv juhus, kui peategelase ümber omavahel vaieldakse, kakeldakse ning juuakse. Leegeni tänava „kamba“ moodustavad lisaks minategelasele puujalgadega Kalju, vaimuhaige Kolja, vägivaldne Valter ning Papa ja Mamma, kes poissi kasvatavad. On ka salaviinakaubitseja ning lõbunaine. Minategelane viibib palju üksinduses – eks üksiolek ja vaikus on enamasti kalal käimise eelduseks. Ent poisile meeldib üksi olla, ta ei tunne igavust, tal on kalapüük, teatud kohustused papa ja mamma ees, oma fantaasiad ja mõtted. Teoses ei kõnelda sellest, kuidas ta oma vanemad kaotas, mainitud on ainult seda, et peategelane on vanaisa ja vanaemaga elanud kahe aastases alates. Poisil pole õdesid-vendasid, on ainult Tamula järv ning hoovitäis asotsiaale. Kui meedias on teost võrreldud „Kevadega“, siis Janika Kronberg (2015: 1645) nendib, et lugu haakub rohkem Lutsu „Tagahooviga“.

Teoses „Vee peal“ leidub kohti, kui dialoog esitatakse võru keeles. Ruitlane mõistab, et murdekeele kasutamine võib huumorit võimendada. Keeleküsimus on ka teosesiseselt arutluse all: „Mamma ja Papa kardavad, et kui ma võru keele ära õpin, võin koolis hätta jääda. Seal seda ei räägita. Ise räägivad omavahel võru keeles ja kui mina tупpa astun, lähevad kohe eesti peale üle. Kuigi mul ei ole mingit vahet“ (Ruitlane 2015: 57). Stseen, kus peategelane ning võõras mees saavad talvel küll järvejääle, kuid hiljem ei saa sula tõttu tagasi kaldale, on vaimukas just murdes kõnelemise tõttu:

„Ma mõtli, et sa tiiät,“ on mu naaber üllatunud.

„Midä?“ ei saa ma aru.

„Et kui järve päält maaha saa?“

„Kost ma tiiä?“

„Kost ma tiiä, kost sa tiiät? Ma tulli su perrä,“ ütleb mees, „mõtli, et ku tiiät, kuis pääle saia, tiiät, kuis maaha kah!“

Ta on ikka loll. Tuleb lapse järel jää peale ja siis lööb verest välja. Napakas. Ma saan endast aru, mul ei ole veel mõistust, aga täiskasvanud mees võiks oma peaga mõelda.“

(70)

Tööd on poisil palju, kuid tööde kirjelduse asemel on rohkem poisi arutelud selle üle, kuidas ta meelsamini teeks midagi muud. „Kõigil on suvi, minul on kohustused. Kellegi koduarest ei kesta poolteist nädalat, kedagi peale minu ei panda niimoodi vangi“ (129). Samas räägib ka peategelane: „Ma olen vist ainuke inimene maailmas, kellel on aega. Mul on nii palju aega, et see ei maksa midagi, ma palun detsembrikuus tühist puust latti ja mulle öeldakse, et vaatame nelja kuu pärast“ (26). Poisilik kannatamatus väljendub seigas, mil peategelasel on kooliga asjad korda seatud ning nüüd võiks ta kalale minna (tulemuste parandamine koolis oli eelduseks, et poiss järvele lubatakse), kuid kellelgi pole selle jaoks aega. Peategelane nendib, et „kogu mu elu on aeglaselt venivate täiskasvanute taga kinni“ (*ibid*). Hämmastav on seegi, et alles 13. sünnipäeval saab poiss täiesti vaba päeva:

„Sünnipäev. No ma mõtlesin, et paadist enam paremaks ei lähe, aga läks – ma ei pidanud esimest korda elus päev otsa midagi asjalikku tegema. Vedelesin rannas, mängisime meie tänava poistega kõrkjates peitust, sõime kohvikus jäätist, lõhkusime kõik oma kammid ära: keerasime tükid šokolaadipaberisse ning tegime neist suitsupomme. Vedasin Andrusiga kahe jäätise peale kihla, et võtan ta kuuri laest kätega herilasepesa alla.“ (114)

Poiss pole alati üksi või koos naabrimeestest kalapüügientusiastidega, tihti veedab ta aega kodus, Mamma ja Papaga. „Televiisor pannakse ka ainult siis mängima, kui Papa arvab, et sealt midagi tuleb. Mamma on elus ainult korra televiisorit vaadanud, sada aastat tagasi, kui Georg Otsa matuseid näidati“ (43). Leidub ka kriitikat valitseva korra suhtes: „kuulan Papaga õhtuti Ameerika Häält ja tean, mis riik see on. Seda ei maksa üleliia tõsiselt võtta“ (51).

Peategelane pole halb poiss, kuid pahandusi temaga ikka teoses juhtub. Üks karmim säärastest leiab aset siis, kui poisid karbiidiga kala püüavad (128–129), ent juhtub õnnetus, milles Leegeni hoovi noorim süüdi jääb. Mainitakse ka seda, et peategelane saab käskkirja (178). Alati kui koolis läheb halvasti, on kodutee jälle liiga lühike ning „veel aeglasemalt“ kõndimine paistaks imelik (87). Pärast seda, kui poiss ranna riietuskabiinis asjatavaid naisi pärnapuu otsas piiludes vahele jääb, saab ta Mamma ja Papa käest kõvasti nahutada – „Ma pole teda [Mammat] nii kurjalt näinudki“ – ning karistuseks antakse talle rihma (135). Kõlavad ka Papa sõnad, kuidas „ainult haiged käivad piilumas!“ (*ibid*).

Üks poisi kohustustest on kaks korda nädalas poe vorstisabasse minna, mida ta vihkab (19). Ta peab seal kaks tundi seisma, kuni tuleb Mamma ning nad saavad oma osa kätte. Ühel korral näeb poiss Mariat, kes on samuti koos oma emaga järjekorras. Seal lollitades mõtleb poiss: „See oligi okse. Minu tavaline elu, kuust kuusse, kaks sellist okset nädalas, ilma õhuta Vanalinna poes, kaks tundi, kolmest viieni jupi või kahe vorsti pärast?“ (160)

Kui peategelane valib sünnipäeval kingituseks võrri asemel paadi, ütleb Kolja: „Poisike valinuks võrri, /---/ sina valisid nagu mees!“ (114). Poisiiga tähendab ka seksuaalsete huvide tärkamist ning teoses on üsna koomiline masturbeerimisstseen, kus peategelane kardab, et ta surebki „sinnasamma kuurilakka“. Pea käib ringi ning süda on paha, poiss tunneb piinlikust ning segadust (148). Eks märk murdeikka jõudmisest on ka naiste piilumine pärna otsast. Ühel ööl Mariaga väljas olles näevad nad kahte alasti naist ujuma minemas. Poiss saab „pikali põõsaste vahel“, üksteisel ümbert kinni hoides Marialt oma esimese suudluse (170).

Isegi kui peategelane parasjagu kala ei püüa, väärtustab ta rahu. Vahel lükkab poiss magamajäämist edasi, et nautida aega lihtsalt olemiseks, kuna hommikul ärgates ta teab, et teda ootab ees lärmakas ja tüütu kool. „Vahetundidel saan peksa, mitte alati, aga saan, kodus saan, et pole tunnis kaasa teinud“ (161). Pärast seda, kui Valter õpetab poisile enesekaitset, suudab ta koolis „kätšides“ peale jääda ning enda eest seista (178). Teose lõpupoole poisi hinded paranevad, kõik on elus hästi, kuid see tekitab igavust, mida ta proovib lugemise või jalutamise abil peletada (180). Raamat lõpeb sellega, et peategelane kukub läbi jää, ilma et lugeja saaks teada, mis temast saab. Jäävad ainult kõlama poisi mõtted: „Ma tulen välja. Jah, kindlasti. Kõik tulevad. On omadega välja tulnud!“ (196)

2.2.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“

„Me sündisime, imesime emade rinnad tilgatumaks, roomasime mööda põrandat, ajasime end mööbli najal püsti, sõime, sõime ja sõime ning kasvasime, kuni uks tehti suure talve ees lahti“ (Ashilevi 2015: 7). Suur talv ehk (taas kord nimetu) peategelase lapsepõlv leiab aset sajandivahetuse Tallinna mikrorajoonis. Romaan on retrospektiivne ning selle peategelase, mina-vormis jutustaja puhul tekib küsimus: on need lapse mõtted, mis teoses kõlavad? Räägud teod on „Kehade metsas“ omal kohal, tihti on koletutele sündmustele vastukaaluks peategelase filosofoerivad, poetilised meenutused. Taoline loo jutustamise viis on mõnes mõttes eesti kirjanduse kontekstis erakordne – meenub tüdrukunarratiivi paralleel Viivi Luige „Seitsmendast rahukevadest“.

Ent kui Viivi Luige tüdruk elas kõledal stalinismiperioodil Viljandi kandis maal, siis Jim Ashilevi poiss elab (Tal)linnas, lootusrikkal ajal taasiseseisvunud Eesti Vabariigis, mil üleöö saabunud majanduslik tõus tekitab teistsugust ängi uues maailmakorras, kapitalismis. Minnes kahe märgilise teose võrdluses veidi kaugemale, saab öelda, et mõlema loo peategelased pole head lapsed, nad on ebatraditsioonilised, isegi nukrad. Nad peegeldavad ajastuid, kuid lisaks kannatavad veel mingisuguse tundmatu mõju all, mida võiks nimetada autorite enda lapsepõlvekogemuseks, mälestuseks, mis tekitab kurvameelsust – lapsepõlv on möödas, minevikku ei saa enam tagasi.

Peategelase kõrval on peamisteks karakteriteks Jonte, klassi popim poiss Hugo Boss, vend Aksel ning ema-isa. Esimene sõber, vastasmaja Jonte, ilmub poisi ellu „eikusagilt“, kui peategelane lumememme ehitamas on. „Otsekui nii pidanuiski see alati minema. Nagu see oleks olnud saatuse poolt ette määratud. See kohtumine pidi toimuma.“ (8) Pärast vägeva lumekindluse ehitamist satub peategelase ellu esimene tüdruk, lumelossiprintsess Laura (8), kes koos Jontega poisi orjastab: tal kästakse põlvitada ning lüüakse jalaga (11), või teine kord arsti mängides seotakse ta radiaatori külge kinni ning piinatakse: „Jonte pani pesulõksud mu varvaste ja nibude otsa ning Laura värvis mu ribid ja tallad ema huulepulgaga punaseks. Seejärel tõi Laura köögist vett, mida pidin klaas klaasi järel ära jooma, kuni see lõpuks kõik välja purskus. Oksendasin ta vaiba täis.“ (13)

Eraldi grupi moodustavad „Tüdrukud...“ (5): Laura, Karolin, Doris, Stella, Renate, Piia, aga ka Mandariin (Amanda), keda võib pidada peategelase tõeliseks sõbraks. Tüdrukute tähelepanu võitmine on üks põhilisi katsumusi, mille nimel pole probleem koguni koolikotte aknast välja visata (30). Poisil on raske oma tundeid väljendada, pahatihti kokkusattumuste ning halbade juuste tõttu tundub ta klassiõdedele palju ulakam, kui ta tegelikult on. Näiteks on raske keelduda Jonte pakkumisest saada uhke veekahur nädalaks ajaks endale, tingimusel, et peategelane valab ämbritäie uriini Laurale rõdult kaela (16). Lisaks jääb ta ühe tüdruku löömisel (35) ja teise tüdruku ahistamises (45) süüdi, esimene juhtub eksikombel ning teisel juhul Karolin liialdab – peategelane pani tüdrukule lumepalli püksi, kuna see tagas kutse Hugo Bossi sünnipäevale.

Hugo Boss koos Jontega mõjutavad poissi kõige enam negatiivsetele tegudele. Kui peategelane tahab peotantsu kursustel endale paariliseks Karolini, siis otsustab tüdruk hoopis „klassi kõige rikkama“ poisi Hugo kasuks, kellele vanemate rikkus „andis õiguse nõuda klassikaaslastelt, et teda kutsutaks Hugo Bossiks“ (32). Kui algul peab Ashilevi loodud karakter teda täielikuks vördjaks (*ibid*), siis pärast seda, kui Hugo peategelase kaitseks välja astub, muutub ka poisi arvamus Hugost (40–41). Hugo staatus on klassikaaslaste seas kõrge: ta ostab inimesi oma kallite asjadega ära ning teised poisid tekitavad tema sõrmenipsu peale koolis kaose. Peategelane saab Hugoga üpris lähedaseks, „nii lähedasteks, kui annab saada klassivennaga, keda sa vahelduva eduga kadestad ja vihkad“. Kadedus aga jääb, nooruses on materiaalne maailm eriti kutsuv: „Ma tahtsin olla Hugo. Tahtsin temaga kohad vahetada. Tahtsin, et see kõik oleks minu oma.“ Võib väita, et peategelane otsib identiteeti, kui ta räägib, kõnnib, ropendab ja sülitab nagu Hugo. Ta lausa jälgib „tähelepanelikult tema naeru, et iga viimnegi maneer selgeks õppida ja üle võtta“. (55–57)

Teost ilmestavad muuhulgas Ashilevi lehekülgede pikkused kirjeldused lakkamatutest pidudest, küll juba põhikooli lõpuaastatel (78–80) või teose teisest osast leitav lõhnade loetelu (162–164). Kooliruumid manavad aistingulise pildi lapseks olemise eripärast:

„Mu esimesed kooliaastad möödusid mööda treppe üles-alla joostes. Trepid, trepid, trepid. Mu esimesed kooliaastad on linoleumi lõhn ja tulised ketsitallad. Mu esimesed kooliaastad on kolpa purustav koolikell, mis meid järjekordsesse tundi karjatas. Mu esimesed

kooliaastad on täissoditud aknalauad ja tati värvi seinad Mustamäe rajoonikoolis. Mu esimesed kooliaastad on trellidega garderoobis kõõluvad ahvipoisid ja mööda põrandat tolmuseks lohistatud koolikotid. Mu esimesed kooliaastad on kajav söökla ja valjuhäälsed söögitädid valgete mütside ja kartulipudruste kulpidega. Mu esimesed kooliaastad on lahtise suuga söömine ja naerdes kurku läinud toidu kätte lämbumine. Mu esimesed kooliaastad on uued sõbrad, kes olid juba siis sama nägu nagu praegu, täiskasvanutena. Uus elu. Uus armastus. Mu esimesed kooliaastad on Karolin.“ (29–30)

Peategelase vahekord perega on keeruline, ta ei leia eriti mõistmist, tihti on vanemad töö- ning poja jaoks ei jätku piisavalt aega. Kui perre sünnib teine poiss, mõistab peategelane, et see tähendab temagi jaoks uut vastutust, mille jooksul ta peab „vähemalt natukenegi mehistuma“ ja vanemaid toetama (29). Seda ta ka teeb, kuid samal ajal võtab ta vastu valesid otsuseid, mis nullivad ära üllad eesmärgid. Venda Akslit on kirjeldatud kui rõõmsat last, „kes leidis endale alati tegevust“ (67) – vastupidiselt peategelasele, kes on mõtliku iseloomuga ning satub alati probleemsetesse olukordadesse, on Aksel vaba ning muretu, kindlasti ei saa teda pidada perekonna mustaks lambaks.

Hoolimata erinevate suhete rohkusest ning keerukusest pole „Kehade metsas“ otsest suhtlust kuigi palju – sellest annab tunnistust fakt, et peategelane on nimetu. Situatsioone vaadeldaks justkui läbi klaasseina, distantsilt. Lisaks sellele on tähelepanuväärne, kuidas Ashilevi ei kasuta dialoogis jutumärke. On palju kirjeldusi seikadest, mis juhtuvad kellegi teisega või lugusid, mis annavad edasi ajastu segast, eksinud vaimu: näiteks klassiõdede suhted endast vanemate meestega, mis sümboliseerivad üha lõdvenevaid tõekspidamisi sellest, mis on sünnis (76–77) või George Bushi kõne terrorismivastasest sõjast kaksiktornide rünnaku klipi taustal (63).

„Kehade mets“ on raamat täis segadust ning eneseotsinguid teel „heaks inimeseks“ saamisel. Kuigi see teos pole mõeldud lastekirjanduseks, on siin olemas nii mõnedki traditsioonilised poisteraamatu elemendid: juba mainitud lausa idiootsusteks liigituvad teod; peategelase elav fantaasia, mis väljendub keldris sõda mängides (11–12); lapselikud teod ja mõtted ning koolielu värvikus. Sobiv oleks sotsiaalne analüüs lõpetada kohas, kus minategelane nendib: „Jõudsin murdeikka täpselt sel hetkel, kui meile anti mobiiltelefonid, internet ja piiramatu kogu pornograafiat“ (70).

2.3. Eetiline poisipõlv

2.3.1. Oskar Lutsu „Kevade“

Arno ja Toots kui „Kevade“ kaks peamist poisskarakterit on muutunud teatud iseloomujoonte koondkujudeks, arhetüüpseteks tegelasteks: Arno on introvertne ja melanhoolne filosoof, kes sümboliseerib headust, õrnust ja valgust, ning Toots, püsimatu vigurdaja, samas aga julge ja ettevõtlik, näitab inimloomuse kurjemat ja pimedamat poolt. Rein Veidemann usub, et „Kevade“ kontuurne tegelaskond on neist teinud eesti üldkeeles metafoorid, ning teos mõjub „lausa ühiskonnaelu korraldava institutsioonina“ (Veidemann 2008: 2597–2598).

Tootsi teod ongi kaheldava moraalse väärtusega. Pealtnäha käitub ta täiesti mõtlematult, tulistades saunaaknasse samal ajal, kui seal inimene sees viibib, või ärgitades lapsi minema värsketele jääle, millest Teele läbi vajub. Ometi pole Tootsi kujutatud läbinisti halva poisina, vaid pigem üleannetuna. Toots saab oma patud andeks just seetõttu, et ta on Toots – Parijõe Teraspoiss oleks juba pärast esimest Tootsi tempu pahade poiste kooli saadetud. Toots aga lihtsalt on selline, et peab midagi korraldama. Ning erinevalt Teraspoisist, kes korraldab oma elu, korraldab Toots pahandusi. Kuid oma elava loomuse ning eriskummalise huumoriga õnnestub tal „pea laiali, nina püsti“ kõigest puhtalt välja tulla, „nagu oleks ta korra suplemas käinud“ (Luts 1965: 107).

Mis torkab praegust aega arvestades kõige enam „Kevadet“ lugedes silma, on teose vaba alkoholikäsitlus. Lible on selgete alkoholiprobleemidega küla kellamees, kes aga juhtumisi sõbrustab Arnoga, kes on alaealine poiss. Ühel päeval joob Arno koduteel end Liblega purju ja jääb teeservale magama (36). Samamoodi napsitavad Kiir ja Toots Kiire sahvris (184–189), Tootsi alkoholilembesusele viidatakse ka siis, kui ta joobes olekus klassivendade ette ilmub; tõsi küll, õhtul, mil täiskasvanuid läheduses pole (213–214). Niivõrd vaba suhtumine alkoholi on üks põhjus, miks „Kevadet“ ei saagi lasteraamatuks pidada – mentaliteedilt võiks seda tõesti võrrelda Ruitlase teosega „Vee peal“.

Kirikumõisa poiste käitumine kihelkonnakooli omadega on üleolev ning jäme, solvangud viivad kiiresti tülideni, mis kasvavad massikaklusteks. Nendes olukordades muutub ka muidu rahulik ja ükskõikne Tõnisson vihaseks ning kartmatuks väepealikuks. Tema kohta on kirjutatud: „Tõnisson oli vanade eestlaste võitluste ja neile järgnenud orjapõlve üle üheainsa raamatu läbi lugenud, aga seegi oli avaldanud temasse nii suurt mõju, et ta sai sakslaste leppimatuks vaenlaseks“ (47–48). Tõnisson on näide varajasest patrioodist: kui Toots kummardab indiaanilugusid ja Arno hoiab üldsegi suurtest tülidest eemale, siis Tõnisson esindab juba seda põlvkonda, kes tunneb end eestlasena iseenda kodumaal.

Ainuke „Kevade“ tõeline kurjuse allikas on köster, kes lisaks rangusele ja ebaõiglusele on ka läbini õel: kui Arno isa köstrile raha ei laena (57), siis hakkab köstrihärä Arnot teiste õpilaste ees kiusama. „Peaaegu iga päev küsis ta Arnolt: „Noh, Tali, kas täna ka napsi tegid?“ (*ibid*). Isegi Toots, kellest on teoses kordi rohkem juttu, ei tee oma tempudega sama palju halba, mis köster oma õelate ja mõnitavate repliikidega.

2.3.2. Jüri Parijõe „Teraspoiss“

Jaan küll võitleb õigluse eest, ent tihti kasutab poiss enese kehtestamiseks vägivalda: „Ta oli valmis teistega kas või siinsamas rusikatega kokku minema, et aga poisid tagasi saaks“ (Parijõgi 1948: 130). Tekib küsimus, et kas teisiti kui füüsiliselt polegi võimalik konflikte lahendada. Varganägu Nirk ajab samuti Jaanil kopsu üle maksa, sest Nirk on tema asju varastanud: „Äkki tundis Jaan selle armetu poisiritsika vastu nii suurt tülgaust, et ta selle hoobi rindu andis ja kuurist välja astus“ (116–117). On jälle küsitav, kas niigi väetile Nirgile hoobi andmine on õigustatud. Kas kaklemine on ainus lahendus? Samas võib eeldada, et õpetajana teadis Parijõgi väga hästi, et reaalses elus jääb sõnadest väheks, eriti noorte poiste vahelistes tülides. Jaanis on vaikiva ajastu Eestile iseloomulikult esindatud lausa propagandistlikult tugevad moraalijooned. On ju fakt, et Parijõgi pälvis ainsa lastekirjanikuna 1938. aastal „Teraspoisi“ eest riigivanema auhinna (LKS 2006: 38).

Teoses kõlab Jaani ausus: „Kuigi Jaan oli varjupaigas nüüd igas olukorras võitjaks jäänud, ometi kadus tal just tollest viimasest õhtust peale tahtmine varjupaika edasi jääda. Ta oli oma võitlused ausalt, lõpule viinud, kuid ühtegi sõpra ei olnud ta siit leidnud.“ (77)

Ei tasu unustada, et Jaan jääb oma põhimõtetele kindlaks ka siis, kui õpetaja Veltu temaga ülekohtuselt käitub ning selle tulemusena Jaan abikooli saadetakse (91–94).

Ka treeneriametit pidades on Jaan teiste poiste suhtes range ning sihikindel – võidu nimel käsib Jaan teistel poistel anda endast kõik (131); ning kui peategelane näeb kaasmängijaid kodunt ära jooksmas, keelitab ta häid mängijaid loobuma Lootuse plaanist Tallinnasse laevale põgeneda: „Kaks võõrast poissi hakkasid vastu ajama, kuid Kärmik ja Aasu löid kõhkleva. Nad olid heasüdamelised ja pehmeloomulised poisid, nende suurim viga oli see, et nad kergesti alistusid igasugustele mõjudele.“ (129) Nende suurim viga on kindlasti Jaani väikseim mure, kuna tema on väga kindel ning eneseteadlik.

Jaan elab karmis maailmas, kui ta poleks nõnda „terane“ (48), oleks tal oludega raskem kohanduda. Pärast ema surma satuvad kauged sugulased linna ning proovivad Jaani karjapoisiks värvata. Ajal, mil Jaani ema haige oli, juhtus sugulastel „kibe tööaeg“ olema ning seepärast ei saanud nad varem tulla (16). Jaan nendega kaasa ei lähe ning ta taipab, et maailmas on palju valelikkust ja õelust ning ainuke viis ellu jääda on ise mehetegusid korda saata.

2.3.3. Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“

Šokeerivamaks aspektiks Soopani teoses on kindlasti Vaia poiste alatud trikid sõjas Kelleri poistega, mis leiavad aset raamatu teises osas. Kui muidu lahingutes saadud suurim vigastus võib olla verine nina või sinikad, siis Vaia poisid võtavad kasutusele äärmuslikud meetmed, mille tagajärjel Kelleri pealik Rain murrab jala ning Kelleri peidupaik süttib ja Villu saab vingumürgituse. Õnnetul kombel sureb Villu paar päeva hiljem kodus just gaasimürgitusse, pärast mida murrab Jan südant selle üle, et oma osa Villu surmas võisid mängida ka „Pasknäärde alatud tembud“ (Soopan 2015: 149).

Jani vahetud mõtted illustreerivad tema rikkumata olemust – kui poisid on kavaluste täideviimiseks sunnitud kusagilt nõõri hankima – varastama –, ei suuda Jan seda teha, kuigi teiste ees nõustub ta oma osa tööst täide viima. Lisaks pole ta harjunud valetama, teisisõnu on ta aus: „Ta teadis, et kui oleks jäänud emaga pikemalt seletama, oleks ta enda ja sõbrad kuidagi sisse rääkinud, sest tal ei tulnud valetamine sugugi usutavalt välja“ (61).

Soopan on üsna üheselt mõistetavalt edasi andnud eeskuju – see on ikkagi poisteromaan. Kuigi Janil on ka negatiivseid omadusi, näiteks võib ta olla järsk ja enese teadmata kedagi solvata (Villu venelasestaatus, madistamine Mardiga jne), on sellest hoolimata tegemist positiivse karakteriga, kellel lisaks sõbralikkusele on ka head kavatsused.

2.3.4. Olavi Ruitlase „Vee peal”

Poisi mõtted võivad näida mustad, ent Ruitlase taotlus näibki olevat edasi anda väikelinna hallides toonides stagnatsiooni. Nurjatu mõtteviis avaldub, kui peategelane arutleb oma soovide üle: „Mida ma kõige rohkem tahan? Ma ei ole niimoodi mõelnud. Hommikul kell kaheksa tahan ma kõige rohkem magada; kui ma üles ärkan, tahaks kuulda, et klassivend Merimets oleks surnud või vähemalt vigane.“ (Ruitlane 2015: 111) Tüütule aiamaale mõeldes tõdeb peategelane, et tal oleks hea meel, kui Kalju terve aiamaa, kuhu kogu poisi aeg läheb, öösel ära varastaks: „Koos mullaga, nii et kui ma hommikul aeda läheks, oleks seal suur sügav auk järel“ (8).

Tegu on üsna vastuolulise poisiga, kes mõtleb vahel lapsele sobimatult kurjasid või tõsiseid mõtteid, ent ilmselt on see autori taotlus ja kahtlemata on tegelases annus autorit ennast. Tasuta kalastustarbed, mis poiss pärast naabri surma päranduseks saab, kutsuvad taas esile häbitu vaatenurga:

„Ma pole elus nii rikas olnud. Kui ma Liiva Henno käest Kalju asjad kätte sain, oli esimene mõte, et jumal tänatud, et ta surnud on. Elusast peast poleks ta õngekonksugi ilma rahata ära andnud. Siis hakkas piinlik, sedapidi ei tohi mõelda. Samas, kui ma ükskord Kalju käest spinningurulli laenuks palusin, irvitas ta, et ainult üle tema laiba. Nüüd nii läbski...” (50)

Nagu Teraspoisski, satub peategelane tihti ebaõigluse ohvriks. Või vähemalt jääb süü tema kaela (125). Ta tunneb, et tema üle tehakse ülekohtu ka siis, kui poiss kutsub peretuttavat nii, nagu vanemad kodus omavahel: „Ja mida ma siis nii väga tegin? Ei olnud ainult korraks nende moodi silmakirjalik. Jultunud inimene ei peagi meeldima, ma olen sama vastik nagu Kalju, ajapikku harjute ära“ (31). Kui „Kehade metsa“ peategelane proovib saada heaks inimeseks, siis Ruitlase poiss usub vastupidiselt, et „Jultunud inimesel on elus kergem. Jultunu ei pea samal ajal halb olema. Lihtsalt jultunud“ (30).

Ruitlasel on õnnestunud luua poisikuju, kes on traditsioonilisest veidi äärmuslikum, ent pahelisi väljaütlemisi ning iseloomuomadusi tasakaalustab oma perekonnast hoolimine ning üleüldine stoiline elutarkus. Ühel päeval koolist koju jõudes saab poiss šoki, kuna Mamma ütleb, et „Papat ei ole enam“ (88). Papa siiski elab ning peategelane, arvates, et Papa kehva tervise taga on tema halvad tulemused koolis, võtab end kokku ning õpib asjad selgeks, lootes sellega Papa tervist ning tuju tõsta. Poisil lähebki kooli paremini, teose lõpuks on ta lausa väga hea õpilane ning Papagi jääb ellu.

Jüri Kolk kirjutab, kuidas Ruitlase teose näol on tegemist eneseabiõpikuga, mis huvitub küsimusest kuidas saada inimeseks. Peategelane on realist, kes „tahab küll jõuda kindlale pinnale, aga seni võtab elu, nagu see on, ei liigu enne edasi, kui jalgealune kannab“. (Kolk 2015: 104) Poisi mõtteviisi edastab kenasti järgnev tekstikatkend, mis teose alguses annab aimu, milline raamat „Vee peal“ on, nii stiililt, sõnalt kui ka mentaliteedilt: „Mulle meeldib ainult kalal käia ja lugeda. Papa sõnul on elu juturaamatute jaoks liiga lühike. Sellega pole ma nõus, elu on liiga pikk, mingi aeda ja korjaku ise kaks tundi punaseid sõstraid...“ (8)

2.3.5. Jim Ashilevi „Kehade mets“

„Kehade metsas“ on esindatud kõik lapsepõlve varjupooled: julmus, kiusamised, kehaline ning verbaalne vägivald, mõistmatusest tulenevad solvamised ja solvumised. See on palju tänapäevasem, karmim, jubedam reaalsus, kus laste julmadel mängudel ja fantaasiatel võivad olla pikemaajalisemad mõjud inimeseks kujunemisel. Kuigi peategelane soovib olla sisimas moraalses plaanis hea, on tema poisipõlveteod vastupidised.

Teoses kõlab mõte, et „Kui enne kooli ja päris esimestes klassides olid lapsed olnud enam-vähem võrdsed ja põhimõtteliselt oli igal lapsel olnud loomulik sünniga kaasa antud luba minna teisele omasugusele ligi ja teha tutvust, siis nüüd kerkisid meie vahele nähtamatud müürid“ (Ashilevi 2015: 33). Ashilevi tabab ära „klassikuuluvuse“, mis avaldub juba algkoolis, kolmandas-neljandas klassis. Need lapsed elavad varakult eelarvamusi täis maailmas, kus väiksemgi eksimus võib kaasa tuua mõnituse, väärinterpretatsiooni või kiusliku vastumõju.

Eks vääralt käituvat poissi proovitakse noomida, ent kui viimane oma tempudega jätkab, siis võtavad ka karistused sama groteskse varjundi nagu poisi teodki. Ka Ruitlase noor kalamees saab rihma ning Toots nahutada, aga see on nende jaoks tavaline – valele teole järgneb karistus. „Kehade metsa“ peategelane tuleb tantsutunnist, kus tema ühele poisile suunatud löök on õnnetult tüdrukut tabanud ning jälle leiab ta end saatuse poolt süüdlaseks tehtuna. Koju jõudes käsib isa tal tagumiku paljaks võtta, ise vööd pükstelt eemaldades. Ning peategelane ei suuda uskuda, et see päriselt juhtub. „Ta hakkas mind rihmaga peksma. Siplesin voodis ja tõmbasin seina äärde kägarasse, püüdes end löökide eest kaitsta, aga mingit kaitset polnud. Ta tõmbas mulle rihmaga vastu sääri ja tagumikku.“ (38) Teine kord pannakse poiss keldrisse luku taha ning kui ta õhtuste uudiste ajaks tuppa tagasi lastakse ning ekraanil näidatakse 11. septembri terrorirünnaku videolõike, siis ütleb isa pojale: „Need on sinusugused kõvad mehed, kes seda tegid“ (63).

Samas nendib peategelane, et ta on oma elus teinud rohkem selleks, et meeldida isale kui iseendale – „et isale mitte pettumust valmistada“ (149). Ashilevi poiss pole olukordades peremees, temas pole jaankattailikku trotsi vastu seista ebaõiglusele. Hanno (poiss, keda peategelane tahtis tantsutunnis lüüa, ent löök tabas tüdrukut) ning tema emaga „kohtu all“ olles tunneb ta süüdistuste alla uppuvat ja vastab hüüatustega „Ära valeta!“ ning „See oli sinu süü!“ (59). Ja kuigi segaduses poiss proovib olla parem inimene, viies klassiõele lauale unustatud vihiku tagasi või andes puhvetis puuduva raha (65), siis toimub ikkagi tüdrukute seas nõiajaht, kus peategelast välditakse ning taunitakse kui perverti. „Mind vihati ja minust hoiti eemale. Mind lõigati ühiskonnast välja. Ma istusin tagapingis oma aja ära nagu inimsitt, närides küüsi ja kraapides sirkliotsaga lauaserva sisse räpparite nimesid. Ja see kõik juhtus sellepärast, et tahtsin kunagi Karoliniga tantsida.“ (65)

Sellele, et tegemist on retrospektiivse lapsepõlvelooga, viitab autori sõnakasutus: „Vaadates sellele ajale tagasi, ei saa ma enam aru, kes ma olin või miks ma nii käitusin. Ma tahtsin saada midagi, mida mul ei olnud. Tahtsin saada kellekski, kes ma polnud. Olin multifilmijänes, kes ajas taga nõöri otsa riputatud porgandit, mille ritv oli mu enda turjale kinnitatud“ (65). Poisipõlv on segane aeg – vanemaks saades muutuvad vaated elule enesekriitilisemaks, tung eneseteostuse, läheduse ning tunnustuse järele kasvab. Tihti aga

on kiirete muutustega keeruline kohaneda, sealjuures alati ratsionaalseks jääda ning õigeid otsuseid langetada – eriti kui käimas on teismeliseiga!

Ühe kujutluspildi poisipõlve lõpust ja vahest ka täiskasvanuks saamisest annab Ashilevi sõidutee ületamise metafoorina:

„Kolmeteistkümnendal eluaastal käis mu sees klõps ja ma ärkasin üles. /---/ Ma polnud enam laps. Laps läks üle tee ja sai täiskasvanuks. Ma sain ühtäkki aru, et olengi tõepoolest see, kes ma olen. Selles kehas, mitte mõnes teises. Selles ajastus 21. sajandil. Selles maailmajaos, selles riigis, selles linnas, Mustamäel. Keegi teine oli mind käekõrval siia talutanud. Keegi teine oli mulle mõtted ja sõnad suhu pannud. Mu peas oli istunud sipelgas, kes tõmbas kange ja hoobasid. Tol laupäeva hommikul Tammsaare tee ja Sõpruse puiestee ristmikul pani sipelgas ameti maha ja andis juhtimise minule üle. Olin järsku ise oma valikute ja tegude eest vastutav. Nagu ütlesin, see oli nagu unenäost ärkamine. Ema saatis lapse poodi piima järele, aga tagasi tuli hoopis mees. Ma küll ei mõelnud endast veel kui mehest. Eelistasin sõna „poiss“. Aga sellegipoolest vaatasin nüüd Akslit teiselt poolt aeda. /---/ Minust sai Aksli suur vend. /---/ Pikast ja sügavast lapsepõlveunenäost ärganuna olin veel unesegane. Tundsin veel lapsepõlve maitset suus, kuigi mu häääl oli juba teistsugune. Ühtäkki ma teadsin, mida ma rääkisin. Paistis, et varasemas elus oli rääkimine ennast ise räägitanud. Jutt tuli ise mu seest välja. Nüüd seisis hammaste taga valvur, kus talitses mu keelt ja valis, milliseid sõnu läbi lasta. Mul oli kontroll.“ (66–67; 69)

Suured sündmused ja elumuutvad hetked juhtuvadki iseenesest ja äkki. Kui peategelane elu pikemalt analüüsib, ei tule sellest tavaliselt midagi positiivset, näiteks suhetes tüdrukutega ei suuda ta olukorda nautida, vaid mõtleb üle (130). Siin aga tuleb mõistmine n-ö pühast vaimust. Tõdemus iseendast kui endiselt veel poisist on ju samuti mõnes mõttes täiskasvanulik – teadvustatakse, et ollakse veel noor ja kogenematu. Ashilevi teose peategelane, nagu Ruitlase poisski, trotsib sotsiaalseid ja moraalseid väärtusi, samal ajal oma olemust eriliselt muutmata: „ei liigu enne edasi, kui jalgealune kannab“ (Kolk 2015: 104). Ruitlase noor kalamees tahtis olla jultunud, „Kehade metsa“ kangelane soovis saada heaks inimeseks. Pärast ebaõnnestunud suhet tunnistab viimane siiski: „Ma ei tea, kuidas teiega on, aga mina olen alati saanud seda, mida ma tahtnud olen.“ (144).

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös analüüsisin viie eesti proosateose näitel poisipõlve kujundit ja poisiea kuvandit. Lähenesin laiale teemale kolmest vaatepunktist. Tasub toonitada, et ainult koos moodustavad psühholoogiline, sotsiaalne ja eetiline tahk identiteediterviku ning poisipõlveatmosfääri. Töö struktureerimiseks oli siiski taoline, vahest meelevaldnegi eraldatus vajalik. Primaarallikateks olid viis eesti proosateost: Oskar Lutsu „Kevade“ (1912–1913), Jüri Parijõe „Teraspoiss“ (1937), Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks“ (2008), Olavi Ruitlase „Vee peal“ (2015) ning Jim Ashilevi „Kehade mets“ (2015).

Töö esimeses osas tutvustasin lisaks mõistetele ja vaatenurgale ka poistenarratiivi eesti proosakirjanduses, millest järeldus, et peale maskuliinsete tüüpide (tasuja Jaanus, Toots, teraspoiss Jaan, Värđi, Lembitu poeg Meelis) on esindatud ka feminiinsete omadustega poisid (O. Lutsu Arno, H. Männi Toomas Linnupoeg, J. Vaiksoo Harri). Töö teine osa jagunes omakorda kolmeks peatükiks, kus analüüsisin poisipõlve teoste kaupa kolmest aspektist.

Poisipõlvekujutuse psühholoogilised aspektid väljenduvad kõige ilmekamalt poiste mõtetes ning iseloomuomadustes. Arno oma helluses ja kartlikkuses vastandub Tootsile, kes on elavaloomuline ning lausa hulljulge. „Kevades“ saab lugeja ülevaate Arno mõtisklustest ning tõekspidamistest, ent Tootsi puhul tema mõttemaailma ei avata – on ainult koerused. Teraspoiss Jaan aga on sunnitud elust läbi minema vahendeid valimata ning tänu mehisele pealehakkamisele ja kangekaelsusele esindab Jaan koguni programmiliselt edumeelse poisi mudelit. Jan ja Villu on pehmete iseloomujoontega sümpaatsed poisid: mõlemad hoolivad teineteisest ning traagilise lõpuga lugu on väärt näide sõprusest kirjandusteoses. Raamatus „Vee peal“ on kujutatud pealtnäha lihtsat väikelinnapoissi, kelle ainsaks kireks on kalapüük. Tegelikult on noormehes peidus väljakujunenud filosoofiaga küps inimene, kelles vahel siiski ulakus- ja jonnituju välja lööb. Segase hingeeluga poiss on ka Ashilevi tegelane, kes ei leia inimeste seas oma

kohta. Proovides küll „heaks inimeseks“ saada, langetab ta valesid otsuseid, millele järgneb enesehinnangu järsk langus, lausa haletsemine. Poisi negatiivsete tegude ja mõtete taga on aga soov olla armastatud.

Poistel on oma rõõmud ja mured: Arno puhul saab rääkida ainult kurvameelsusest, kuid Tootsil jällegi pole muresid ollagi; niisamuti tundub teraspoiss Jaanil saatuse tahtel olevat rohkem muresid kui heameelt, Jani ja Villu eludesse aga toovad seiklused vabaduse ja rõõmu. Tihti on poiste soovid väga lihtsad (võib-olla kasinate elutingimuste tõttu): Ruitlase poiss sooviks lihtsalt rahus kala püüda, Jaan aga söönuks saada ning ema hauda korras hoida. Kõik poisid on tundlikud ülekohtu suhtes ning enamik neist sekkub, kui kellelegi liiga tehakse (teraspoiss Jaan, Jan ja Villu). Samas võivad poisid ise olla kiusaja rollis: suuvärgiga Toots, kaalumatu Ashilevi poiss, kuid ka liigvägivaldne Jaan. Arno ja „Kehade metsa“ tegelase puhul võib väita, et tihti igatsevad poisid, et neid mõistetak. Iseloomulik on teiste idealiseerimine – Ashilevi poisil Hugo Boss, keda ta kadestab, Arnol Toots, kelle moodi soovib olla. Mõjutusi saadakse ennekõike teistelt poistelt ja sõpradelt, erandina Ruitlase tegelane, kes peamiselt suhtleb joodikutest vanameestega.

Poisipõlve sotsiaalse külje kujutamisel on tähtsad suhted ja sündmused. „Kevades“ keskendutakse kooliõpilaste suhtlusele ning Tootsi tempudele, kusjuures koolitundide kirjeldamisele pole Luts eriti paberit raisanud. „Teraspoiss“ aga koosneb Jaani võitlustest eluraskustega ning domineerivast suhtumisest omavanustesse poistesse. Jani ja Villu suvi on täis seiklusi ning põnevaid juhtumisi, jõutakse kaks korda sõdagi pidada. Poistekampade omavaheline läbisaamine on vaenulik, ent kambasiseselt on tegemist demokraatlikult sõbraliku kooslusega. Ruitlase poisi elu pole kalamehele omaselt nii rahulik midagi, naabritest asotsiaalidega juhtub alatasa tragikoomilisi lugusid: kui keegi juhuslikult ära ei sure, siis sinine silm või lahtine haav saadakse ikka. Eks poiss satub ka ise halenaljakatesse olukordadesse, tihti just koos lihtsameelse Kolja või joodikust Valteriga. Samuti viivad Ashilevi minategelase suhted teiste poistega õnnetuste või koerustükkideni, paraku märksa tõsiseni kui Võru noorel kalamehel.

Sõprussuhted võivad vahel olla kummalised: Arno peab oma sõbraks Liblet, ent klassis tal häid sõpru pole; Toots aga saab näiliselt läbi kõigiga, kuid oma jämeduse ning otsekoheusega võib ta endale ka vaenlasi tekitada (Arnogi tunneb suhetes Tootsiga

kadedust). Teraspoiss suhtleb teistega ainult nii palju, kui vaja on ja nendelgi juhtudel tekivad enamasti lahkkelid. Jaanile meeldib rohkem suhelda heade või arukate inimestega – üliõpilasega. Ka Soopani teoses sõbrustavad poisid nendega, kes on julged ja vahvad. Ruitlase poiss on üksjagu sunnitud lävima endast vanemate inimestega, sarnaselt Jaaniga tal koolis kellegagi klappi ei teki. Ashilevi tegelase sõbrad viivad enamasti poisi kaheldavate tegudeni, seega eelistab ta tihtipeale, nagu ka Arno, Jaan ja Ruitlase noor kalamees, üksindust. Poiste elud võivad olla täis tööd ja kohustusi: seda nii teraspoisil kui ka Ruitlase tegelasel, ent samuti muretut lõbu, nagu Janil ja Villul. Kohata võib täiskasvanulikku elusuhtumist (Jaan, Ruitlase poiss), kuid teatud olukordades ka lapsikust (Toots, Jaan, Ruitlase ja Ashilevi peategelased). Kooli mainitakse küll kõigis teostes, ent õppimine on tähtis vähestele: Arnole, mõneti ka Jaanile, Janile ja Ruitlase tegelasele. Iseloomulik on elamine mõnevõrra ebasoodsates oludes – Arno ja Jani puhul sellele tähelepanu ei pöörata, kuid Jaani varane iseseisvus, Ruitlase poisi armetu kasvukeskkond ning Ashilevi noormehe monotoonne magalarajoon viitavad kitsikusele.

Kõnekas on elamine eri võimude all: tsaariaja taust „Kevades“ on nähtav saksapoiste ning eesti kihelkonnakooli õpilaste konfliktide kaudu, „Teraspoisi“ vaikiv ajastu aga peegeldab sirgejoonelist ja kindlat poisiideali. Parijõe ajal oli Eesti Vabariik alles loodud, seega kirjaniku õpetlik toon on mõistetav: poisteraamat pidi esindama ideed, et ainult julguse ja pealehakkamisega on elus võimalik edasi jõuda, kasvada tõeliseks meheks. Teosed „Kõik poisid ei saa suureks“ ning „Vee peal“ näitavad, kuidas väikelinnade unise pealispinna all keeb elu, olgugi et sukapaar maksis seisakuajal varanduse ning vorstijärjekorras tuli kaks tundi seista. Teistsuguse konteksti pakub „Kehade mets“, mille peategelane sümboliseerib oma koledate tegude ning sügavmõttelise arutusega praegusaja konfliktset ükskõiksust.

Poisipõlve eetilise külje kujutamine puudutab poiste väärtushinnanguid ning üldist käitumist. Taas saab vastandada Tootsi ja Arnot. Kuigi Joosep pole moraalitu – seda on hoopis köster –, on tema teod ettearvamatud ning tihtilugu saab keegi mingil moel kannatada. Arno aga ei soovi kellelegi halba, ta sarnaneb kõige rohkem Villuga. Jani puhul on tegemist hea poisiga, ent vahel võib ta pahaaimamatult oma sõnadega teistele (ka Villule) haiget teha. Jaani väärtused on paigas: tema eesmärgiks on kurjas maailmas

ellu jääda, maksku mis maksab! Ruitlase ja Ashilevi teoste peategelaste väärtuste püsivus on kaheldav: kord mõtleb noor kalamees, kuidas jultunutel on elus lihtsam, teinekord jälle pingutab koolitööde kallal. Taoline identiteedikriis iseloomustab ka Ashilevi moodsa aja poissi, kes on ainult kindel iseenda valedes tegudes ja võimetuses inimestega hästi läbi saada.

Kõik poisid kannatavad ülekohtu ja ebaõiglust: Arnot peetakse heade tulemuste pärast uhkeks; Tõnisson jääb kakluses kirikumõisa poistega süüdi; Jaan leiab end pidevalt küll kaklustes, varastamises või solvamistes süüdlaseks tehtuna; Ruitlase poisi arvates on pidevad kohustused ebaõiglaselt ainult temale määratud; Ashilevi noormees, sarnaselt Jaaniga, tembeldatakse pärast pooljuhuslikke väärtegusid süüdlaseks. Alati pole ka võimalik veenduda peategelaste headuses – kas Jaani käitumine on hea, kui ta eluraskuste kiuste iga poisi läbi tuuseldab? Või on Ruitlase noor kalamees halb, kuna ta mõtleb musti mõtteid? Kas Pasknääre saab pidada kurjadeks, kuna Villu paar päeva pärast nende „rännakut“ vingumürgitusse sureb? Enamasti saavad poisid valesti käitumise eest karistada: Tootsi nüpeldatakse, Jaan saadetakse üldse erikooli, Ruitlase ja Ashilevi tegelased saavad rihma.

Kokkuvõttes kinnitavad viis valitud teost, et kõiki raamatuid, kus peategelasteks on poisid, ei saa lasteraamatuteks lugeda. „Kevade“, „Teraspoiss“ ja juba ka „Kõik poisid ei saa suureks“ kuuluvad eesti poistekirjanduse kaanonisse, ent „Vee peal“ sihtrühmaks on täiskasvanud, „Kehade metsa“ puhul pigem samuti. Siiski on poisi kujutamine eesti kirjanduses levinud ning säärased teosed on ka lugejate seas populaarsed. Siinses töös käsitletud teoste puhul ei saa mainimata jätta teatud autobiograafilisust, mälestuslikkust. On üldteada, et „Kevade“ kirjutamisele on Lutsu inspireerinud ta enda koolipõlve mälestused Palamuse kihelkonnakoolist. „Kõik poisid ei saa suureks“ autor kirjutab teose lõppsõnas, et raamat valmis tema pinginaabri mälestuseks, kes oli kuni neljanda klassi alguseni tema parim sõber, ja et kõik paigad, kus tegevustik toimub, on tõesed (Soopan 2015: 174). Ka „Teraspoisi“ kirjutamiseks sai Parijõgi inspiratsiooni kui mitte iseenda lapsepõlvest, siis vähemalt oma õpilastelt (LKS 2006: 148). Kaks kõige värskemaid teost, Ruitlase „Vee peal“ ning Ashilevi „Kehade mets“, seostuvad samuti omaeluloolisusega. Ruitlase peategelane elab Võrus – linnas, kus autor ise oma

poisipõlve on veetnud, Ashilevi vaevatud poiss aga interpreteerib lisaks muule ka Tallinna mikrorajooni elu: võib eeldada, et see on teema, millega autor isegi on olnud sunnitud silmitsi seisma.

Juhtides tähelepanu teoste ilmumisaastatele, võib öelda, et poisid on jäänud poisteks. Koolielu võib olla võrreldes Lutsu-ajaga muutunud, ent poiste loomus, mõtteviis ja käitumine on jäänud üldjoontes samaks. Kas saab öelda, et Tootsi algatusel köstri ree tükkiideks sõitmine on kuidagi leebem tegu kui Ashilevi poisi koolikottide aknast välja viskamine? Või et Ashilevi eksistentsialistlikud mõttelabürindid on keerukamad kui Arno tähelepanekud loodusest? Poisiiga on endiselt, nii kirjanduses kui ka reaalses elus segane vaheetapp, mille läbielamine võib olla lausa traagiline, ent mille meenutamisest võivadki areneda uued poistenarratiivid.

Jääb üle ainult tõdeda, et poisipõlve kujutused võivad Lutsu kombel olla nii lustlikult meeoleolukad (Toots) kui ka arutluslikult õrnad (Arno), Parijõel aga ettevõtlikult tegusad, Soopanil see-eest energiliselt seikluslikud; Ruitlasel teravalt värvikad ja Ashilevil hoopis poeetiliselt kogemuslikud. Ükski poisipõlv pole elus ega ka kirjanduses identne.

Kirjandus

Ashilevi, Jim 2015. Kehade mets. [Keila] : Libros Insanos ([Tallinn] : Pakett).

Berg, Oliver 2016. Puud metsa taga. – Vikerkaar, nr 3, lk 111–114.

ELK = Müürsepp, Mare, Signe Väljataga 1995. Eesti lastekirjandus 1970–1990: lühiülevaade. Tallinn: Eesti Lasteraamatukogu.

Jaaksoo, Andres 1997. Eesti lastekirjanduse antoloogia II köide: Kuule, kutsik, kuhu lähed? Koost. A. Jaaksoo. Tallinn: Steamark.

Järv, Ants 1989. Eesti lastekirjandus: kujunemine ja areng kuni aastani 1917. Tartu Riiklik Ülikool, eesti kirjanduse ja rahvaluule kateeder. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Kalda, Maie 1992. „Semendivabrik“ ei olnud lastekirjandus. – Looming, nr 9, lk 1269–1272.

Kolk, Jüri 2015. Tantsud Meresjeviga. – Vikerkaar, nr 12, lk 102–105.

Kronberg, Janika 2015. Ruitlasega Tamula kalavetel ja Võru tagahoovis. – Looming, nr 11, lk 1643–1645.

Krusten, Reet 1995. Eesti lastekirjandus. Tartu: Elmatar.

LKS = Krusten, Reet, Krista Kumberg, Mare Müürsepp, Mari Niitra, Hille Ojala, Jaanika Palm, Malle Reidolv, Ave Tarrend 2006. Lastekirjanduse sõnastik. Toim. J. Palm, Ü. Väljataga. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus.

Luts, Oskar 1965. Kevade: pildikesi koolipõlvest. 12. trükk. Tallinn: Eesti Raamat.

Müürsepp, Mare 2004. Lastekirjandus kui õõnestaja, kukutaja, kummutaja. – Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised 1. Toim. Ü. Väljataga, L. Olszak, A. Kehman. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Keskus, lk 4–18.

- Ojala, Hille 2005.** Noortekirjanduse mõistest ja spetsiifikast. – Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised 2. Toim. Ü. Väljataga, A. Kehman. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Keskus, lk 122–137.
- Palm, Jaanika 2014.** Realistlik lastekirjandus. – Eesti laste- ja noortekirjandus 1991–2012. Koost K. Kumberg, I. Martson, A. Mattheus, M. Niitra, J. Palm. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Keskus (Viljandi: Print Best), lk 47–71.
- Parijõgi, Jüri 1939.** Murdealiste poiste kirjanduslikud ainevallad ja käsituslaad. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 20–26.
- Parijõgi, Jüri 1948.** Teraspoiss: noorsoo-jutustus. Augsburg : USA-Ala Eestlaste Keskesindus.
- Reidolv, Malle 2004.** „Õige on see, et oma eluvõitlust võitled ise.“ J. Parijõgi. – Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised 1. Toim. Ü. Väljataga, L. Olszak, A. Kehman. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Keskus, lk 43–59.
- Ruitlane, Olavi 2015.** Vee peal. Tallinn: ZA/UM.
- Sanders, Valerie 2001.** Childhood. – Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms. Volume I, A-K. London; Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, p 203.
- Soopan, Ivar 2015.** Kõik poisid ei saa suureks. Teine trükk. Tallinn: Hea Lugu.
- Tarrend, Ave 2006a.** Eesti poisteraamatute kangelaste muutumised ajas. – Ariadne Lõng nr 1/2, lk 35–53.
- Tarrend, Ave 2006b.** Meestepoliitika algab poisteraamatust. – Nukits, lk 14–19.
- Veidemann, Rein 2008.** Oskar Lutsu "Kevade" ja eesti kultuuri oikumeeniline struktuur. – Akadeemia, nr 12, lk 2595–2604.
- Viru jt = Vira, Atko, Oja, S.; Vain, A.; Loko, J. 1987.** Arengu ealised aspektid: õppemetoodiline materjal kehakultuuriteaduskonna üliõpilastele. Tartu Riiklik Ülikool, kehakultuuriteaduskond. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 58.

Summary

Evocations of boyhood in Estonian prose on the example of O. Luts, J. Parijõgi, I. Soopan, O. Ruitlane and J. Ashilevi

The bachelor thesis focused on analysing the identity of the boy and representation of boyhood in Estonian literature, more specifically in realistic prose with examples from fiction published within the last century. Those pieces of fiction are as follows: „Kevade“ (*Spring*) (1912–1913) by Oskar Luts, „Teraspoiss“ (*Boy of Steel*) (1937) by Jüri Parijõgi, „Kõik poisid ei saa suureks“ (*Not All Boys Grow Up*) (2008) by Ivar Soopan, „Vee peal“ (*Surfaced*) (2015) by Olavi Ruitlane and „Kehade mets“ (*A Forest of Bodies*) (2015) by Jim Ashilevi. What connects these books is the fact that the characters depicted are all in average school age, 10–15 years old.

Analysis followed the idea formulated by Valerie Sanders: „Evocations of childhood stress both the perspectiveless stillness of the time, and the emergence of an individual destined for achievement and public notice.“ (Sanders 2001: 203) The aim of the study was to find out how the concepts and ideas of the boy as a literary subject, plus being a boy and living as a boy as literary phenomena, have changed over time. The thesis also focused on the narratives and characters the authors have created to look at themes that show the importance of the critical age, during which young people form their identity.

I approached the rather wide subject using comparative text analysis method. The thesis was divided into two parts. In the first part I defined and illustrated different concepts, such as 'child', 'boy', 'childhood', 'boyhood', 'identity' etc. I also explained the viewpoint from which the evocations of boyhood were exemplified – the psychological, the social and the ethical side of boyhood representation. In addition, the first part features a short insight into how and by which authors boyhood has been depicted in Estonian prose. The second part of the thesis is the separated analysis of the five literary texts.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kevin Loigu, (isikukood: 39408166516)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Poisipõlve kujutamine eesti proosas O. Lutsu, J. Parijõe, I. Soopani, O. Ruitlase ja J. Ashilevi teoste näitel“,

mille juhendaja on Andrus Org,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu alates **18.05.2016** kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 18.05.2016

_____ (*allkiri*)